

נתקבלו במערכת

אבני דרך. חלק עשרים. שאלות ותשובות שהזמן גרמן בארבעת חלקי שולחן ערוך. ובסופו מפתחות על כרכים א-כ. אלחנן נפתלי פרינץ. ירושלים, תשפ"ה. 785 עמ'.
(02-9998679)

הרב פרינץ גר ברמת בית שמש ומשמש כר"מ בישיבה התיכונית ביד-בנימין, מְשַׁרְה שדורשת ממי שעושה את מלאכתו באמונה, כמוהו, הרבה שעות הוראה והכנתו, וקשב לתלמידים ולהוריהם במשך רוב שעות היממה, והכנת בחינות ועבודות ובדיקתן, וישיבות מורים והורים ועוד. אך בנוסף לכך, בדרך פלאית בעיניי, מצליח ידידי הרב פרינץ לחבר ולהדפיס פעם-פעמיים בשנה כרך גדול מלא תשובות ובירורים ועיונים הלכתיים בעיקר בשאלות שהזמן גרמן, בהן ידע איכותי ומקורות מגוונים, כולל דו-שיח בכתב ובעל פה עם כמה תלמידי חכמים חשובים והיזון הדדי בינם לבינו שמוצג, בשלמות או בתמציתיות, בספר. לא מדובר בספר ליקוטים גרידא שמביא דעות פוסקים בכל עניין, אלא בהצגה רחבה של הנושא ומקורותיו והדעות שנאמרו בעניינו ובעניינים דומים לו בספרות התורנית כולה - ספרי ראשונים ואחרונים ושו"תים מכל הדורות, ואפילו דבריהם של תלמידי חכמים שהתפרסמו בכתבי עת ובירחונים שונים. הַסֶּפֶק ראוי לכל שבח. בס' סה דן הרב פרינץ בהלכות טבילה בים לאשה שבעקבות אירוע בלתי נעים שאירע לה פעם במקווה אינה מסוגלת לטבול במקווה. הוא כותב שבים התיכון יש בעיה לטבול עקב חשש שהטובלת תצום את עיניה בחוזק בגלל מליחות המים, נוסף לחשש לטבילה חפוזה בגלל אנשים שעשויים להגיע למקום הטבילה בכל רגע. לגבי הכנרת הוא מביא חשש של כמה מאחרוני דורנו שגם אם מוצאים מקום מתאים לטבילה קיים חשש זוחלין בגלל השאיבות מהאגם ושפיכת המים אליו, ומביא דעת פוסקים אחרים שהתירו בשעת הצורך, וכן חשש לפיקו"נ בגלל זרמים שנמצאים בכנרת בשעות הערב. לכן המחבר מציע שתי חלופות: שהגברת החרדה לטבול בערב אחרונה במקווה עם מישהי שהיא סומכת עליה; או שתטבול בבור או במעיין שהטבילה בהם אפשרית הלכתית ומעשית. אולם יש מקום להפנות את הרב פרינץ שליט"א למאמר החשוב של הרב גולדמינץ ב'המעין' הקודם (גיל' 251 עמ' 95 ואילך) שהראה בעיות הלכתיות קשות הקיימות בטבילה בבורות ומעינות שנמצאים בשטח. בהע' 4 בעמ' 209 מביא המחבר הערה מאת אחד הרבנים שעבר על התשובה לפני שנדפסה, ובה הוא מלגלג על הצורך בטיפול רגשי ובהקלות בהלכה למי שטוען שהוא סובל או סובלת מחרדות לסוגיהן. הרב הכותב טוען שעד לפני 10-20 שנה לא שמעו הרבנים שאלות מהסוג הזה, וזו ראייה לדעתו שהתופעה הזו נובעת מפינוק יתר מצד אחד ומרצון של מטפלים להרוויח כסף מטיפולים מצד שני. לדעת אותו רב צריך לומר לשואלת שההלכה מחייבת טבילה במקווה דווקא, ושהיא צריכה להתגבר על חרדותיה. עכ"ד. לענ"ד למרות שיש צדק בדבריו - לעיתים מדובר בקשיים אמיתיים שהפוסק אינו יכול להתעלם מהם, ואי אפשר להכניס את כל החרדות לסל אחד. ואכמ"ל. כרך זה של 'אבני דרך', העשרים במספר, כולל נוסף ל-81 תשובות ארוכות וקצרות המפרנסות 253 עמודים, גם שני מפתחות מקיפים לכל עשרים הכרכים, האחד לפי סדר השו"ע (אורכו 185 עמ'), שמתחיל

בשאלה אם צריך לומר 'מודה אני' אחרי שנ"צ - כך טז סי' א, ועד בירור בעניין מי שהזקק ברשות הרבים במקום שהיה אסור לו ליסוע, שקשור לחו"מ סי' תכז סע' י ונמצא באבני דרך' כך יא סי' קעה. למפתח נוספו עשרות הפניות לעניינים כלליים בשו"ע, כמו מתי ראוי להחמיר בהלכה ומתי לא, חשיבות אמירת אמת ועוד, וכן הפנייה לדיונים בספר על אישים, מיהושע בן נון - ועד רבי אפרים גרינבלט זצ"ל בעל 'רבבות אפרים'. המפתח השני (כ-350 עמ') הוא מפתח ערכים, מ'אב', 'אב' (חודש) ו'אב הרחמים', ועד 'תשעים' (גיל) ו'תשעת הימים'. עבודה ענקית ורבת תועלת. ברכה רבה לידידי רא"נ פרינץ שליט"א, יזכהו ה' להתחיל ספרים רבים ולסיימם בבריאות ונחת.

אלה תולדות יצחק. סיפור יצחק בספר בראשית. שרה שורץ. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשפ"ד. 275 עמ'. (press.office@biu.ac.il)

מדובר על ספר בסגנון אקדמאי, שמציג 'ראייה ספרותית חדשה' של סיפורי יצחק אבינו. לדעת המחברת, מרצה לתנ"ך בבר אילן וגם במכון שכתר, 'יצחק קצת 'נבלע' בין אביו אברהם מייסד האומה ובין בנו יעקב אבי השבטים, אך לדעתה יש לסיפורו משמעות הרבה יותר מרכזית ממה שנראה ממבט ראשון. נכון שמהיבטים רבים יצחק מחקה את אביו אברהם - בהצגת האישה כאחות, בחפירת הבארות, בבית עם הפלישתים ועוד, ובשלב מסוים הוא כאילו נעלם ממהלך העניינים, ובכל זאת יש לו דמות משלו ומסרים משלו שאי אפשר להתעלם מהם, ועליהם שמה המחברת את הדגש בספרה. היא משלבת בדבריה את דעות מפרשי המקרא הגדולים וגם להבדיל את חוכמתו ו'חוכמת' חוקרי המקרא לסוגיהם - שילוב קשה לעיכול אצל אנשי תורה, אך זו דרכה של אקדמיה. כך למשל כאשר היא עוסקת בברכת יצחק לעשו, אחרי שנתגלה שאת הברכה העיקרית כבר לקח יעקב, דעתה היא שעשו קיבל ברכה משמעותית אם כי משנית לברכה שקיבל יעקב, עם פתח להימלט משליטת יעקב אם יבחר עשו לעזוב את הארץ הנבחרת ולהקים את ממשלתו במקום אחר, כפי שאכן קרה. זו אינה הראייה המקובלת. ד"ר שורץ אינה מציעה תיקוני נוסח בתורה ח"ו, אבל מביאה בהערותיה דעות של חוקרים לדורותיהם שדרכם לפתור בעיות במקרא בעזרת מחיקות ותיקונים - וכן לא ייעשה. כאשר הספר עמד להיכנס לדפוס בחורף תשפ"ד נפל בנה של המחברת בקרב ברצועת עזה, ולו מוקדש הספר. הי"ד, ותנצב"ה.

אני מאמין. קריאות חדשות בפרשת השבוע. הרב יונתן זקס. ירושלים, מגיד, תשפ"ד. 245+2 עמ'. (office@korenpub.com)

בעשור האחרון פורסמו בעברית למעלה מתריסר ספרים מאת הרב זקס זצ"ל, מגדולי אנשי הרוח בדורנו, שנפטר בשנת תשפ"א כשהוא בראשית העשור השמיני לחייו ועוד דיו רב אגור בקולמוסו. במשך למעלה מעשרים שנה כיהן הרב זקס כרב הראשי של בריטניה, ולמעשה של כל ארצות חבר העמים הבריטי. הוא החל את דרכו כפרופ' לפילוסופיה שומר מצוות, ובהדרכת הרבי מליובביץ' זצ"ל למד כמה שנים בישיבה וגם קיבל 'היתר הוראה', ואז מונה

בנוסף לשאר עיסוקיו גם לרב קהילה בלונדון, ובהמשך כאמור לרב הראשי. הוא נשא את תפקידו ברמה, התמקד בשיפור וחזוק החינוך היהודי בבריטניה, ובמקביל עסק רבות בשיח בין-דתי, כשהוא ממשיך לכתוב ולהרצות ולהתראיין באינספור במות. הוא חיבר באנגלית עשרות ספרים, תרגם מחדש את הסידור והמחזורים לאנגלית מודרנית עם ביאורים משלו, אך בעיקר מצאו חן בעיני הציבור הערותיו ופירושיו וביאוריו והגותו בענייני פרשת השבוע. ספר זה נוסף לסדרת ספרים של הרב זקס מהז'אנר הזה, וגם בו העיקר אינו חידושים מבריקים בפשוטו של מקרא - אלא מבט בפסוקי הפרשה מכיוון ערכי וחינוכי בשפה קולחת ובסגנון רגיש ולא-מתחכם, שבמהדורה העברית אנו חייבים הרבה מהיופי שבו למתרגם המוכשר צור ארליך. כך למשל את דבריו על פרשת ויחי מתחיל המחבר בכלל ספרותי: אפשר להבחין בכל ספר מהו עיקרו לפי הצורה שבה הוא מסתיים, ולא דווקא לפי הצורה שבה הוא מתחיל. ומכאן הוא פונה לפרשה החותמת את ספר בראשית: יש בה את ברכת יעקב לאפרים ומנשה, את ברכת יעקב לכל בניו, ואת האופן שבו מרגיע יוסף את אחיו: 'אתם חשבתם עלי רעה, אלוקים חשבה לטובה'. המסקנה: עיקרו של ספר בראשית הוא חשיבות האחוה במשפחה הגרעינית, למרות הקשיים והסיבוכים שקיימים בה לפעמים, כי היא הכלי המרכזי ליישום הברכות הפרטיות והכלליות של היחיד ושל המשפחה כולה. והוא מסכם: 'שלוש התמונות שבסוף חומש בראשית הן שלוש מסקנות חשובות של ההתמודדות במשפחה: ראשית - הסבים גם הם חלק מן המשפחה, וברכתם לנכדים חשובה. שנית, יעקב מוכיח שאב יכול לברך את כל ילדיו, גם אם יחסיו עם אחדים מהם מורכבים. שלישית, יוסף מראה שאח יכול לסלוח לאחיו גם אם בעבר הם הכאיבו לו מאוד מאוד'. הנושא המרכזי של ספר בראשית לדעת הרב זקס צ"ל אינו אם כן בריאת העולם וייסודו, אלא ניהול מוצלח של משפחה מורכבת במהלך אירועים מורכבים. ומשפחה חזקה מסוגלת ליצור אומה חזקה.

בְּגִבּוֹרֵת שְׂמוֹנִים. שמונים מאמרים מבית המדרש 'גַּל עֵינַי', מאת תלמידי הרב יצחק גינזבורג שליט"א. העורך: עופר זמיר בן-יעקב. רימונים, תשפ"ה. שנג עמ'.
(ozby208770@gmail.com)

הרב יצחק גינזבורג שליט"א מכפר חב"ד כבר נודע עשרות שנים כדמות פלאית, בלתי קונבנציונלית, מלאכית ממש. הוא נולד בארה"ב כנער מחונן והספיק לרכוש כמה תארים באוניברסיטה, בהמשך התקרב ליהדות ועלה לארץ, למד בישיבות שונות ופנה לחסידות בכלל ובהמשך לחסידות חב"ד, ובשנת תש"ל בנה את ביתו בכפר חב"ד שם הוא מתגורר עד היום. למרות היותו איש חב"ד מוצהר הוא בנה לעצמו מעמד מיוחד, שלא בתוך מוסדות חב"ד ה'רשמית'. במשך השנים הוא לימד במסגרות שונות, ובשלב מסוים התקרב לציבור התורני-לאומי ובעיקר לאנשי ישיבת קבר יוסף שעמד בראשה כמה שנים, ולישיבות שקמו ביישוב יצהר ובמקומות נוספים. בכישרונו המיוחד-במינו הוא מעביר שיעורים בכל חלקי התורה ובעיקר בתורת חסידות חב"ד ויישומה לדורנו על פי דרכו, והשפעתו רבה על ציבור רחב. הַדַּע העצום שלו מקיף מקרא והלכה ואגדה ונגלה ונסתר, וגם היכרות קרובה עם תחומי מדע שונים, ואת כל זה הוא מביא לידי ביטוי בשיעוריו ושיחותיו. הוא מרבה להשתמש

בגימטריאות אותן הוא מגלה באופן וירטואוזי, והוא מוצא בהן תוכן עמוק. יש לעיתים בדברי הרב גינזבורג גם נופך פוליטי מיליטנטי אנטי-ממסדי, והוא אף הוכנס בזמנו למעצר מנהלי לתקופה קצרה, וכמה פעמים הייתה לפרקליטות כוונה, שלא מומשה, להעמידו לדין על הסתה בגלל דבריו על הצורך בכיבוש כל הארץ וטיהורה מזרים. הרב בקי גם בתורת הרב קוק ומצטט ממנה בשיעוריו, אך מסתייג מחלקים משיטתו. לא כל תלמידיו הולכים ממש בדרכיו, אבל כולם מתייחסים אליו בהערכה ואף בהערצה, וניתן להבין מדוע. לקראת יום הולדתו השמונים יזם תלמיד צעיר של הרב גינזבורג, בן ואחיין של תלמידים מבוגרים יותר שלו, הוצאה לאור של ספר לכבודו ובו כמה מכתבי ברכה, ובהמשך שמונים מאמרים של תלמידיו ואוהביו ומוקיריו, צעירים ומבוגרים, ביניהם תלמידי חכמים חשובים, שיש בהם שילוב של דברי תורה וחסידות והערכה וידידות וזיכרונות, וגם מדור ובו דברים של כמה מתלמידותיו של הרב גינזבורג. תוך שבועות ספורים הספיק העורך הזריז והמוכשר בעזרת כמה מחבריו לפנות לכותבים הפוטנציאליים ולדאוג שיכתבו, לסדר ולערוך ולארגן ולהדפיס, והשילוב של הסגנונות השונים וכיווני המבט המגוונים הצליח באופן יוצא מן הכלל להביא לפנינו יצירה מרשימה. הפרק האחרון בספר, פרק פא, הוא ציטוט פרק פא בתהילים, כדרךם של חסידי חב"ד להתקשר לפרק בתהילים שזהה לגילם. גם אני הקטן מצטרף לברכות לרב גינזבורג שליט"א לרגל הגיעו לגבורות, יהי רצון שימשיך להפיץ תורה וחסידות ולקרב את ישראל לאביהם שבשמים.

בגדי קודש. כיסוי השוק כהלכתו ודת יהודית כהלכתה. אהרן יהושע כהן. נתניה, תשפ"ד. שצג עמ' (6769331a@gmail.com)

המחבר, מרביץ תורה בנתניה, הקדיש שנים רבות לבדוק ולחקור את ענייני צניעות הנשים בלבוש, כדי להגיע מתוך הסוגיות והדעות לשורת הדין. מסקנותיו הן שהשוק שהוא 'ערווה' הוא ללא ספק החלק התחתון של הרגל בין הברך לקרסול ולא החלק שמעל הברך, ושיש לכל אשה לכסות גם את שוקיה כיסוי רחב שאינו מראה את צורת הרגל כמו שהיא מכסה את שאר אברי גופה. לכן לדעתו על כל אשה כשרה ללבוש שמלה או חצאית עד הקרסול, ולא להסתפק בגרביים אפילו הן עבות ואטומות. המחבר מקדים לספר עשרות עמודים של הסכמות מאת רבנים חשובים שונים, אם כי בולטים בהיעדרם רבנים חשובים אחרים. נקודה מעניינת היא בירור דעתו של הרב עובדיה זצ"ל בנושא זה: מתברר שקיימת סתירה-לכאורה בין דברים שכתב שמצדדים בגישת המחבר, לבין עדויות אחרות על דעתו, כולל הנהגה שונה של נשות ביתו. הרב כהן כותב על כך הערה ארוכה (משתרעת מעמ' קיג עד עמ' קיט), שהשורה התחתונה בה היא שאין ספק שדעתו של הרע"י זצ"ל הייתה להחמיר, אך מסיבות שונות לא רצה להרים פסק הלכה זה על נס ולכן לא דרש בעניין זה ברבים וכד'. ענייני צניעות הנשים רגישים הם ותלויים לא רק בעיקר הדין אלא גם בהנהגות המקובלות בציבור ובדרכי חינוך ובשיקול דעת של פוסקים חשובים, והמחבר מעיר על כך בכמה מקומות בספר המקיף הזה.

בגדי שש. חלק שני. מאמרים, תשובות ובירורי הלכות בארבעה חלקי שולחן ערוך. גיורא ברנר. נחליאל, תשפ"ד. 23+תשסא עמ', (gywbrnr@gmail.com)

ב'המעין' תשרי תשע"ז (גיל' 219 עמ' 116) כתבתי כמה מילים על הכרך הראשון של 'בגדי שש', ועתה זכינו לכרך השני. הרב ברנר שימש אז כראש הכולל ביישוב גבעת אסף הסמוך לבית אל שבמזרח בנימין, ועתה הוא ראש ישיבה שהקים ביישוב נחליאל שבמערבו. אז וגם היום עיקר עיסוקו של הרב ברנר הוא עיון ההלכה נוסף להרבצת תורה בתלמידים, ופרי עיוניו בשנים האחרונות נמצא בכרך עבה זה. 121 סימנים בספר, בהם האם יש בעיה הלכתית לחזור בתשובה להניח תפילין על כתובת קעקע שעל זרועו, והוא מכריע בצדק שאין בכתובת קעקע השקועה בעור חציצה גם כשהיא נראית בעדו. בהערה הוא מביא שהרב דוד חי הכהן שליט"א מבת ים העיר שחשוב שכתובת הקעקע לא תיראה בזמן התפילה ובעיקר לא סמוך לתפילין, כדי שלא ייהפך סנגורו לקטגורו ח"ו. בס"ח הוא מברר האם צדק פְּנֹ, שנוהג כאביו במנהגי הגר"א, שכאשר היה שליח ציבור אמר בברכת גבורות בקיץ 'משיב הרוח ומוריד הטל' כמנהג הגר"א ולא 'מוריד הטל' לבד, למורת רוחם של חבריו שסירבו לענות אמן על ברכתו. הרב ברנר מביא פוסקים רבים שמתירים לענות אמן גם על ברכה שבה המברך נוהג בעניינים מסוימים שלא כמנהגם ולכן לא היה לחברים להקפיד על כך, ובכל זאת הוא מסכם שראוי במקום שזה יעורר ויכוח שגם הנוהג בזה כגר"א ינהג כשהוא משמש כש"ץ כמנהג המקובל. בס"י המחבר עוסק בשאלה מעניינת ולא בלתי-מצויה: איך להניח ספר שנכרך הפוך, כך שכאשר הוא נראה עומד ישר על פי כריכתו החיצונית הוא למעשה עומד כשראשו למטה, האם יותר מכובד שהוא יהיה מונח כשהוא נראה מונח ישר גם כשלמעשה הוא הפוך - או שצריך להניח אותו לפי כיוון דפיו באמת, גם אם מבחוץ הוא נראה הפוך. הרב ברנר נוטה שיש ללכת על פי המראה החיצוני ומוכיח זאת מסוגיות שונות, ודן עם מחבר קונטרס בנושא כבוד ספרים שהכריע הפוך. יש צדדים לכאן ולכאן, אבל לענ"ד החשוב ביותר הוא לדאוג שבעל הספר (או הגבאי או הספרן) יחתוך בהזדמנות הראשונה את הכריכה, יפריד אותה מהספר וידביק אותה מחדש כראוי... בס"פג הוא דן בשאלה שכבר עסק בה בחלק הראשון, והיא אם מי שנוסע בחנוכה מביתו ויגיע הביתה רק בשעות הערב המאוחרות, כך שאין איש בבית בזמן הדלקת נרות חנוכה, עדיף שידליק ע"י שליח כאשר אינו בבית - או שידליק מאוחר בלילה. הרב ברנר הכריע בזמנו שעדיף להדליק ע"י שליח בזמן, ושהשליח גם יכול לברך על הדלקה זו, ואחרי דיון ארוך עם מי שערער על פסק זה הוא נשאר בדעתו, ורק מוסיף שעדיף שהשליח יהיה שכן שהדליק בביתו בברכה ובא ומדליק אצל השכן שנסע בלי ברכה נוספת. בס"צה מדייק הרב ברנר בדברי כמה ראשונים ומצטט כמה מגדולי האחרונים שסוברים, בניגוד למקובל, שגם למוסלמים יש דין של עובדי ע"ז. בעיקר מעניינים דברי האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בשו"ת 'דברי יציב', שאפילו אם בדורות הקודמים באמת לא היו המוסלמים עובדי ע"ז - 'אבל בדורנו שאנו רואים רוע תכונתם ורשעתם, והאיך שהם מתחנפים ומתחברים לכל עובדי האלילים בכל הארצות, אין ספק שבעולם שאין להם שום אמונת אמת וניצוץ של יחוד שמו ית"ו... ייש"כ של הרב ברנר שליט"א על הכרך החשוב הזה, וברכת הצלחה רבה בכל פעליו.

ביאור הגדות לשבעה מדרשים מאת רבנו ידעיה הפניני הדרשי. יו"ל בשלמות בפעם הראשונה מכת"י, ערוך ומואר ע"י הרב טוביה כצמאן. לייקווד, מכון משנת אהרן, תשפ"ד. 43+תקפו עמ'. (tuviaak@yadharavherzog.org)

זכינו בפירושים רבים של ראשונים על התלמוד הבבלי, אך מדובר בעיקר על החלקים ההלכתיים שבו. מדי פעם באופן מזדמן נמצאת אצלם גם הערה על חלקי האגדה שבתלמוד, אך היא בטלה בשישים בין הדיוניים ההלכתיים והלמדניים המרובים שבדבריהם. חיבור יחיד של חכם מתקופת הראשונים על חלק מאגדות התלמוד הוא 'פירוש הגדות לרשב"א' (דרך אגב, בניגוד לעברית המודרנית - בלשון הקדמונים הגדה ואגדה היינו הך), שבמידה מסוימת דרכו הפרשנית מהווה בסיס לגדולי האחרונים שעסקו בפירוט בחלק האגדה - המהר"ל, המהרש"א ועוד. וכמעשהו של הרשב"א על חלק מאגדות התלמוד, כן מעשהו של בן דורו רבי ידעיה מהעיר בדרש שבפרובנס על חלק מהמדרשים. נוסף לספרו החשוב והידוע 'בחינת עולם' העוסק בדברי מוסר ודרך ארץ בלשון מליצה, ול'איגרת ההתנצלות' שבה הוא מגן על כבודם של חכמי פרובנס מפני התקפות רבי אבא מארי מלוניל והרשב"א (ובטעות נוהגים לייחס לו גם את הספר 'מבחר הפנינים' שחיבר ר"ש בן גבירול), הוא חיבר ביאור על אגדות חז"ל שבמדרשים העתיקים, הלא הם מדרש רבה על התורה, מדרש תנחומא, חלקי האגדה שב'ספרי' על במדבר-דברים, וכן פרקי דרבי אליעזר, פסיקתא דרב כהנא, מדרש תהלים ומדרש רות רבה. חלקים מסוימים מהחיבור הגדול הזה כבר נדפסו בהזדמנויות שונות, אבל כולו מודפס כעת לראשונה במהדורה מדויקת ומבוארת על פי כמה כתבי יד עם מקורות והערות ושינויי נוסח ועם מבוא מקיף, ונספח ובו 'כתב ההתנצלות' הנ"ל העוסק בעיקר בענייני לימוד החוכמות החיצוניות, גם הוא עם מקורות והערות. הנה דוגמא מפירוש רבי ידעיה על בראשית רבה: המדרש אומר על הכתוב על יוסף (מה, ב) 'ויתן את קולו בבכי' - 'כשם שלא פייס יוסף את אחיו אלא מתוך הבכיה, כך אין הקב"ה גואל את ישראל אלא מתוך הבכיה, שנאמר (ירמיהו לא, ח) בבכי יבואו ובתחנונים אובלים'. מסביר רבנו ידעיה שבעלי המדרש 'יעירו על היות רוב הטובות או ההצלחות מושגות באמצעות סיבות רחוקות... כל מה שיהיה הטוב המקוה יותר עצום כך תהיה ההגעה אליו ביותר דוחק... וזהו הפלגת החכמים ז"ל בצער חבלי המשיח ותכונת הצרות הקודמות לתכליתו, מה שהפחידם ציורו! הגאולה תגיע, הטובות וההצלחות כבר כאן, אבל גזרה היא שחבלי המשיח כואבים, ותיאור הקשיים שיהיו בזמנו אף הבהיל את חז"ל - 'הפחידם ציורו'. את השלב הזה כבר עברנו, ועתה הגיע זמנו של הטוב המקוה העצום להופיע בעו"ה. הערה אחת: לשונות המדרשים מודפסים בספר באותיות מרובעות, ודברי רבי ידעיה באותיות רש"י; לענ"ד נוח יותר לרוב המעיינים היום לקרוא דברים המודפסים באותיות מרובעות, ואפשר להפריד בין הטקסטים בעזרת גופנים 'מרובעים' שונים זה מזה.

בעקבות רש"י. כי תבוא - וזאת הברכה. שאול דוד בוצ'קו. כוכב יעקב, ספריית חיים, תשפ"ד. שלא עמ'. (hesder@gmail.com)

הרב בוצ'קו מכהן כבר שנים רבות כראש ישיבת ההסדר ביישוב כוכב יעקב שבבנימין,

ובמקביל הוא מחבר פורה - כרכים רבים כבר יצאו בסדרת ספריו 'בעקבות רש"י' שהוא פירוש רחב ומעמיק על גדול פרשני התורה, ובו חלק 'הביאור' שמביא לפני הלומד את הרקע לדברי רש"י ואת הסיבות שנטה לעיתים מהפשט ובחר ללכת בעקבות אחד ממדרשי חז"ל, וחלק 'העיון' ובו הרחבה בעניינים מהותיים הטמונים בפירוש. כך זה כולל את פרשות החצי השני של ספר דברים, והוא מסיים בו את דבריו באמירה שרגע שבירת הלוחות היה באופן פרדוקסלי השיא בחיי משה רבנו, רגע שבו המחיש שהתורה וישראל חד הם - ברגע זה הוא כביכול שמר על התורה שלא תיהפך לאבר מנותק אלא תמשיך להיות דבוקה בעם ישראל, שמצידו ימשיך לחיות חיי אמת על פי הערכים שבה. במקביל ממשיך הרב בוצ'קו לחבר את הסדרה 'בעקבות הבית יוסף והדרכי משה - שולחן ערוך כפשוטו', ממנו יצא לאור לאחרונה הכרך הי"ב המסיים את חלק או"ח, ובו מבואות לכל עניין בהלכות סוכה, לולב, חנוכה ופורים, עם הסבר שיטתי של כל סעיף בשו"ע בשפה ברורה ונעימה. הרב מסיים את הספר בדברי חינוך וחיוזוק על המילים האחרונות של הרמ"א 'טוב לב משתה תמיד', ומצטט גם מהדברים היפים שכתב בעל 'כף החיים' על התיבות האלו. בסוף כל כך נמצא קיצור ההלכות המעשיות שבספר ומפתח נושאים, דבר שלם ומועיל.

בְּקָרְבֵי אֶקְדָּשׁ. דברי תורה לפרשות השבוע. עורך: הרב דניאל הירשנסון. שעלבים, תשפ"ה. 208 עמ'. (aryey.shaalvim@gmail.com)

ליל שבת פרשת נשוא, ט' בסיוון תשפ"ד, פגע טיל נ"ט בנמר"ה (נגמ"ש-מרכבה הנדסי) שהייתה חלק מכח שהשתתף בקרב סמוך לעזה, והיא עלתה באש. שמונת החיילים שהיו בה נהרגו, ובהם שלושה תלמידי שיעור ג' בישיבת שעלבים - יקיר יעקב לוי, מנחם שלום, ואליהו משה צימבליסט - שלחמו במסגרת ההנדסה הקרבית. אחרי חמישה שבועות, בט"ז בתמוז תשפ"ד, נפל קצין ההנדסה מרדכי קדמון על משמרתו לא רחוק משם. מרדכי היה נכדו של מנכ"ל הישיבה צבי סמואל ובנו של ר"מ בישיבה התיכונית הרב יצחק קדמון, גדל בקריית חינוך שעלבים ובהמשך למד בישיבת 'נצר מטעי' באריאל. לזכר ארבעתם נכתב והודפס והופץ ספר חשוב ומכובד ובו פירושים וביאורים לפי סדר פרשות השבוע ודברי זיכרון מרגשים, שחברו ע"י ראש הישיבה והר"מים, והאברכים והבחורים חבריהם של הנופלים. הפנים היפות והמחייכות של הארבעה בתמונות שעל הכריכה ובסוף הספר שוברות את הלב, ומזכירות לכל מעיף בו עד כמה נכונה האימרה שארץ ישראל נקנית בייסורים. יהי ספר זה טיפת ניחומים למשפחות היקרות, שעקדו את היקר מכל במלחמת המצוה שאנו בעיצומה. ה' יקום דמם של הקדושים.

בְּקֵשׁ אֶמֶת. ביאורי סוגיות במסכת קידושין. מתניה אריאל. שעלבים, ישיבת דרך חיים, תשפ"ד. 248 עמ'. (matanyariel@gmail.com)

ידידי הרב מתניה אריאל שליט"א הוא מייסדה וראשה של הישיבה הקטנה-הלאומית 'דרך חיים' שבשעלבים, שזכתה לגדל כבר מאות רבות של בני-תורה מובחרים על פי שיטתו

החינוכית והלימודית העקבית של ראש הישיבה, ובהדרכת הר"מים המיוחדים והצוות המעולה שנמצא בה. בנוסף לעיסוקיו המרובים בענייני ניהול וחינוך, ושיעוריו הקבועים לשיעורים השונים, מעביר הרב מתניה גם שיעורי עיון בישיבה, כאשר בראש מעייניו עומד הרצון להראות שגם אמרות ותירוצים וניסוחים בגמרא שנראים לכאורה מסורבלים או מיותרים יש להם משמעות ומקום וצורך בסוגיא, ולא לשוא נכתבו לדורות בתלמוד - ספר התורה שבעל פה העיקרי שלנו. העיון הלמדני המדוקדק אמור למצוא את הסיבה מדוע דברים נאמרו בגמרא כך ולא אחרת, וזה מה שעושה הרב מתניה בעשר הסוגיות שבספר זה מתוך מסכת קידושין. כל פרק מתחיל בביאור הנקודה העיקרית בסוגיא והעניינים העיקריים שאמורים להתברר בה, בהמשך נכתב מבוא קצר לסוגיא, ואחריו ביאורים ודקדוקים בכל פרט שבה, עד שהדברים יוצאים נהירים וברורים, אין נפתל ואין עיקש.

גיור בפרשה. סוגיות גיור בהלכה ובאגדה, על סדר פרשיות השבוע. צבי ליפשיץ. ירושלים, תשפ"ה. שני כרכים. (zvil6@walla.co.il)

הרב ליפשיץ גדל בבית של תורה, והיה מוותיקי דיני הגיור בארץ. כאדם שראשו ורובו נמצא בצדדים ההלכתיים והמחשבתיים והמעשיים של הגיור הוא מצא במשך השנים בכל פרשה עניינים הקשורים לגרים ולגיור, ועניין לעניין הצטרף לחיבור גדול בן כמעט 800 עמודים. בפרשת בראשית הוא עוסק בין השאר בהגדרת היום והלילה השונה לדעת חלק מהמפרשים בין יהודים לגויים והמשמעות של עובדה זו לגבי המתגיירים, בפרשת וירא הוא עוסק בהלכות מילת מבוגרים, בפרשת ויחי הוא עוסק בענייני 'בני ישראל', קבוצת יהודים מקצה דרום הודו שעלו לארץ בראשית ימי המדינה והתעוררות ספיקות בעניין יהדותם עד שהרבנות הראשית הכשירה אותם, ובפרשת ניצבים הוא עוסק בבחירה החופשית וגבולותיה. הספר כלול בענייני הלכה ואגדה ועסקי בית דין וסיפורים מהחיים, ומפתח מפורט שנמצא בסופו מקל מאוד למצוא בו כל עניין במקומו. חיבור משובח ומועיל.

דולה ומשקה. מידות ועבודת ה', חלק שלישי. קובץ מאמרים מתוך שיחותיו של הרב יעקב הורוביץ זצ"ל. העורך: תומר חיים בכר. אופקים, תשפ"ה. 26+תל עמ'. (08-9960401)

כרך נוסף, השלושה עשר במספר, של הסדרה 'דולה ומשקה', הכוללת את שיחותיו המוסריות-חינוכיות-מחשבתיות של גיסי מורי הרב יעקב הורוביץ זצ"ל, ראש ישיבת אופקים. רוב הספרים בסדרה סודרו כסדר מועדי ישראל, וכרך זה עוסק בעניינים המופשטים-יחסית של יראת ה', מידת הדין, אהבת ישראל ויסודות האמונה, אחרי שני כרכים שכבר יצאו לאור בנושאי מוסר ומידות ועבודת ה'. העורך החרוץ והמוכשר התחיל בעריכת השיחות האלו עוד בחייו ועל פי הדרכתו של רבו הרב הורוביץ זצ"ל, והמשיך במלאכתו ביתר שאת בחמש עשרה השנים שעברו מאז פטירתו, בעידודה והמרצתה של אחותי הגדולה הרבנית אסתר הורוביץ שתח', ובהדרכתו והכוונתו של בן דודי, תלמיד מובהק של הרב זצ"ל, הרב יוסף חיים הברמן. מדובר על מלאכה שיש בה חוכמה רבה של תמלול שיחות מוקלטות ושיכתוב

סיכומי תלמידים, השוואה בין עניינים דומים שנאמרו בהזדמנויות שונות, ועריכת הדברים באופן מסודר ומושך את הלב. כמה מן הכרכים כבר אזלו ואחרים נדפסו כבר כמה פעמים, כי אלפי תלמידיו של הרב הורוביץ, מזמן היותו ר"מ בשיבת הנגב בנתיבות ('עזתה') ומשנותיו הרבות באופקים, לומדים הרבה בספרים אלו, ומזהים בהם את קולו וסגנונו ועוצמת דבריו של רבם, ששיחותיו הפכו כבר בחייו לשם דבר. קיימת תוכנית להתחיל בקרוב גם בהכנת סדרת 'דולה ומשקה' על המסכתות מהכתבים הרבים שהשאיר הרב ומסיכומי תלמידים, ועוד מועד לחזון. ישר כוחם של כל העוסקים והמסייעים, חמרא למרא דשמעתתא גיסי היקר הרב יעקב הורוביץ זצ"ל, וטיבותא לשקייה יב"א תלמידו הרב בכר שליט"א.

הפיסיקה של אור פֶּנִיךְ. עידו פרידמן. מהדורה שנייה. שבי שומרון, תשפ"ד. 203 עמ'.
(idophisica@gmail.com)

עידו פרידמן הוא פיסיקאי המתמחה באלקטרו-אופטיקה, ולומד ומלמד תורה ומדע. בעקבות השם 'נוגה אור' שנתן לבתו הוא חיפוש את המשמעות העמוקה של האור ביהדות, צלל לנבכי הפסוקים ודברי חז"ל וגדולי ההלכה והמחשבה והקבלה הנוגעים לעניין, ומצא בהם אור גדול, שלהפתעתו התאים והשתלב עם הידע המדעי המעודכן והמתחדש על מהות האור ותכונותיו. בספר זה הוא מנתח את המשמעות השונות של הביטוי 'אור' על הקשריו השונים בתנ"ך, ומראה איך שהפירושים השונים מתלבשים ככפפה ליד על הידע המדעי המודרני על האור ומרכיביו ופעולתו, שהוא מסובך הרבה יותר ממה שנראה לכאורה בעיניים. לטענתו 'אור' בתנ"ך מבטא בעיקר קשר עם ריבונו של עולם, בעיקר בביטוי 'אור פניך' בהקשריו השונים, והיחס הזה בין הבורא לנברא מתאים למסלולים השונים שהאור נע בהם לפי המדע המודרני, לתופעות החשמליות והקוונטיות שיש בו, ועוד. פתאום מתברר ששני עולמות, העולם הרוחני-הפרשני שסביב פסוקי התנ"ך, והעולם המדעי הסופר-מודרני של הבנת תופעת האור וגליו והשפעותיו והאנרגיה שבו ודרכי העברתה וכו' וכו', משתלבים זה בזה באופן שפשוט לא יאומן. רווח צדדי של הקריאה בספר מרתק זה הוא הבנת מושגים ותופעות הקשורות לידע המודרני הקשור לאור גם ע"י אנשים שאין מקצועם בכך, וכאשר עניין זה משולב בהבנה מעמיקה יותר של הקשר המורכב בין האדם לאלוקיו - התוצאה מיוחדת במינה. מעניין אם אפשר לערוך התאמה מעין זו גם בנושאים מדעיים אחרים. הספר מלווה בתמונות ותרשימים איכותיים שמאירים, תרתי משמע, את התכנים העמוקים שטמונים בספר חשוב זה.

השתלבות והתבדלות. אגודת ישראל - מפלגה אורתודוקסית במדינה היהודית החילונית. יוסף פונד. ירושלים, ראובן מס, תשפ"ד. 598 עמ'. (yossefu@gmail.com)

תנועת 'אגודת ישראל' נוצרה בשנת תרע"ב, מעט לפני מלחמת העולם הראשונה. היא הייתה אמורה לאגד בתוכה את כל היהודים שומרי המצוות בעולם ולדאוג לאינטרסים שלהם, ובמהלך השנים היא אכן עשתה רבות בתחומים שונים, ובייחוד גרמה לחיזוק הקשר בין הקהילות שומרות המצוות ברחבי העולם, ובמידה מסוימת בין לבין ארץ ישראל. במהלך

השנים התרכזו תחת כנפי 'אגודת ישראל העולמית' הציבור שמכונה היום 'חרדי' על פלגיו השונים, להוציא קבוצות של קיצונים שתמיד היו בחוץ, בעוד שהציבור הדתי-לאומי על גווניו הרבים מצא לעצמו מסגרות אחרות. ד"ר פונד הוא חוקר חרוץ ודייקן נטול אג'דות. ספרו הראשון 'פירוד או השתתפות' יצא לאור בשנת תשנ"ט והוא מתאר בו את ייסודה של אגודת ישראל ואת דרכה האידיאולוגית והפוליטית עד קום המדינה, וספר זה ממשיך את התיאור של תנועת אגודת ישראל מאז קום המדינה ועד שנת תשס"ג, סיום כהונתה של הכנסת ה-15, ואת התמודדות מנהיגיה עם האתגרים במדינת ישראל הקמה ומתחדשת תוך 'משחק' עדין ומסובך של השתלבות והתבדלות. ניכר שבנושאים מסוימים ובזמנים מסוימים היו לפעילותן של תנועת ומפלגת אגודת ישראל הצלחות גדולות, ולפעמים הרבה פחות. ה'מגרש' עליו התרחש כל זה הוא מדינה חילונית מצד אחד - שממשיכה לדבוק בתרבות ובהיסטוריה ובמסורת היהודיים מצד שני, כשהמיעוט שומר המצוות בכלל והחרדי בפרט מנסה לשתף עימה פעולה עד כמה שאפשר, תוך ניסיון לשמור על זכויות חבריו ועל עולמם הדתי, וגם לחזק את היהדות של המדינה ומוסדותיה. למרות העליות והמורדות עיינו רואות שבסך הכל מדובר בסיפור הצלחה - הציבור החרדי על גווניו השונים צומח ופורח, המדינה, גם בזכותו, הופכת ל'יהודית' יותר ויותר, והכרך הבא שייכתב בעז"ה עוד כמה שנים יגלה לנו להיכן הגענו במסלול הארוך הזה. המקורות העיקריים שמהם שאב המחבר את הכמות האדירה של החומר שבספר, נוסף למאות ספרים ומחקרים שמוזכרים בהערות וברשימה שבסופו, הם העיתונות החרדית לגווניה אותה 'חרש', ו'דברי הכנסת' - הנאומים שנשא חברי הכנסת האגודאיים מעל במת הכנסת באינסוף הזדמנויות והקשרים. שמונה פרקים בספר, בהם נמצא תיאור מקיף של יחס התנועה הציונית למסורת היהודית לפני קום המדינה ואחריה, הסבר על התשתית האירגונית של תנועת אגודת ישראל ומוסדותיה, כשהמאפיינים העיקריים שלה הם מרכזיות החינוך, בניית 'חברת הלומדים', ומאבקים בלתי נגמרים בעניינים ציבוריים שונים - גיוס בנות, חילון העולים החדשים, יצירת חקיקה 'יהודית' ומניעת חקיקה אנטי-תורנית, עניין 'מיהו יהודי', כשרות במוסדות ממלכתיים, ניתוחי מתיים, פגיעה בקברי קדמונים, מלחמה במיסיון, מאבק ברפורמים ובהשפעתם בארץ, שמירת שבת במרחב הציבורי, ועוד, כאשר במקביל קיים שיתוף פעולה פורה עם הממשלות המתחלפות בעניינים ביטחוניים וחברתיים וכלכליים ועוד נושאים רבים ושונים. יש לציין שתנועת פא"י הייתה בתחילת התקופה חלק אינטגרלי מאגודת ישראל, ובהמשך 'מרדה' וסירבה לקבל את ההוראות הפוליטיות של 'מועצת גדולי התורה' וסמכה על פוסקים ומנהיגי ציבור משלה, אך בדרך כלל המשיכה לשתף פעולה עם אגודת ישראל. פא"י נעלמה מהחיים הפוליטיים בשנת תשנ"ו ופורקה גם מנכסיה בשנת תשפ"ב, אך יש לה זכויות היסטוריות בהתיישבות ובחינוך ברחבי הארץ. הספר הזה הוא מסמך מרתק, וישר כוחו של המחבר על המוצר המוגמר המכובד והחשוב שהוציא מתחת ידו.

חבל נחלתו. חלק שלושים. מאמרים ותשובות בדיני תורה. יעקב אפשטיין. שומריה, תשפ"ה. 388 עמ'. (emuna54@017.net.il)

הספר השנתי של הרב אפשטיין מעצמונה-שומריה הופיע בעיתו ובזמנו, ובו נ"ט מאמרים

הלכתיים, ושתי תוספות: דברי זיכרון והספד על אמו של המחבר, שנפרדה מהוריה בגרמניה בילדותה, עלתה לארץ בגפה, הצטרפה לגרעין המייסד של קיבוץ סעד, ובנתה שם בית גדול משמח אלוקים ואנשים. היא נפטרה בצלילות הדעת בגיל 92, כשבנה הבכור המחבר שליט"א כבר לא צעיר, ובכל זאת הוא כותב שפטירת אמו גרמה לו במשך זמן ארוך לחוסר ריכוז בלימוד ובתפילה, הרגשת תלישות וניתוק ועוד. המקום ינחמהו. בהמשך צירף הרב אפשטיין לספר מבואות וסיכומים שכתב לפני שנים רבות על ספר יהושע ובהם דיונים בפשט הכתובים וברעיונות שבספר, רבים מהם נובעים מתורת מרן הראי"ה זצ"ל, למען יעמדו ימים רבים. התשובות עצמן עוסקות בענייני ציצית ותפילין, תפילה וברכת כהנים, חמץ ותשעת הימים, ימים נוראים וחג הסוכות, בענייני או"ח; כמה שאלות מעניינות בענייני יו"ד - האם יש היתר להרעיב בעל חיים כאשר זה מועיל לגידולו ולתועלת הכלכלית ממנו, האם מותר לאשה להסתכן וללדת בבית כאשר זה נוח לה יותר, האם מותר לכתוב ספר תורה כשחלק מהתקציב לכתובתו התקבל ממבצע לאיסוף בקבוקים למיחזור - האם אין כאן פגיעה בכבוד ספר התורה, השאלה העתיקה בעניין ההיתר להפריש מעשר כספים רק אחרי הורדת הוצאות ביתו ועוד; בענייני אבן העזר מברר המחבר בין השאר מהו הגדר של 'ניבול פה' שאסור בשעת תשמיש, ובענייני חו"מ - פרטי הלכות ההכרזה על מציאה לשם השבת אבידה, צדדים ממוניים בקבלת תלמיד למוסד חינוכי, גדרי פטור 'טמון באש' בזמן הזה, כללים בעניין היתר השינוי מפני השלום, ועוד ועוד. הרב אפשטיין לומד ומלמד ושומר ועושה ומיישב את הארץ ומגדל את משפחתו ועוד, ומצליח לצד זה להוציא לאור מדי שנה את ספרו החשוב, וכרך אחר כרך מצטרף לחשבון גדול. עד מאה ועשרים שנה, ועד הכרך השמונים לפחות...

להבחיין. הבנת השיטות והמנהגים בזמן בין השמשות וצאת הכוכבים על פי המציאות הנראית. דוד ברגר ויעקב יעקובוביץ. מהדורה שלישית. [נתניה], תשפ"ד. שפה עמ'.
(0548538323b@gmail.com)

זמני היום בהלכה' הוא נושא הלכתי סבוך-ביותר, שמתחיל מפרשנויות של חז"ל לפסוקים בתנ"ך, עובר דרך מחלוקות של קדמונים בפירוש דברי חז"ל בסוגיות השונות, ומגיע למחלוקות הלכה ומנהג במהלך הדורות. אין כמעט נושא מעשי יותר לחיי היהודי שומר ההלכה מאשר הקביעה ההלכתית מתי חלה הזריחה ומתי השקיעה, מתי צאת הכוכבים ומתי עלות השחר. הדעה המקובלת היום ברוב הקהילות נוטה לדעת הגאונים, שביסס אותה הגר"א, ולפניו רבי משה אלאשקר שהיה גדול רבני מצרים בדור גירוש ספרד, שהשקיעה הנראית לעין, דהיינו הרגע שבו כדור השמש שוקע מעבר לאופק הנראה לעיניים במערב, היא השקיעה ההלכתית, וזמן צאת הכוכבים ההלכתי חל כעשרים דקות אחריה, ומאז חל לילה גמור לכל דבר ועניין (עם תוספת במוצ"ש). במקביל ידועה שיטת רבנו תם, גדול בעלי התוספות, שלומד את הסוגיות אחרת, ועל פיו השקיעה הנראית כמעט שאינה לרוונטית, השקיעה ההלכתית היא זמן מסוים שבו השמים מחשיכים ברמה מסוימת, וצאת הכוכבים חל שבעים וכמה דקות אחרי שקיעת השמש (קיימים ביאורים אחרים בדעת רבנו תם, ואכמ"ל). כמובן שכל זמני היום בהלכה מסונכרנים זה בזה, ומדובר כאמור בסוגיא הלכתית

מורכבת ביותר. ספר זה, בלי לומר זאת בפירוט, בא למעשה להסביר לקורא וללומד שאינם בקיאים בנושא מדוע זמן רבנו תם הוא הזמן ה'צודק' הלכתי, גם על פי מקורות ההלכה וגם על פי המציאות בשמים וגם על פי מנהגי עדות ישראל עד הדורות האחרונים. בשפה רכה ופשוטה, עם תרשימים וציטוטים מרהיבים, ובתמימות-לכאורה, מסבירים המחברים פרק אחרי פרק איך השיטה היחידה שראוי לנהוג לפיה היא השיטה שהלילה ההלכתי מתחיל כשעה ורבע אחרי שקיעת החמה, ושהמנהג המקובל שלא לעשות מלאכה בליל שבת מהשקיעה ואף לפנייה הוא חומרא שמתאימה למעשה לשיטות דחויות בהלכה. מי שקורא את הספר ואינו מצוי בנושא יכול לחשוב שרוב גדולי ישראל, ורוב קהילות ישראל עד המהפך שקרה לפני דורות ספורים, נטו לשיטה הזו, ושגם המקורות ההלכתיים והמציאות האסטרונומית מאשרים אותה. לפי הדרך שבה הדברים מוצגים בספר הקורא אמור להבין שהמנהג בקרב קהילות ישראל בימינו לנהוג על פי שיטת הגאונים, שבה השקיעה היא פשוט שקיעת השמש מעבר לאופק, וזמן צאת הכוכבים הוא הזמן שבו נראים הכוכבים הבינוניים הראשונים - כעשרים דקות אחר השקיעה, היא שיטה מוטעית. אין זה המקום להאריך, אבל הרושם שמקבל הקורא מהספר הזה פשוט מטעה - המנהג המקובל יסודו בקודש, המחמיר כדעת ר"ת במוצ"ש ובמצוות אחרות אשריו ואשרי חלקו אבל למעשה זו חומרא בלבד, וח"ו להקל קולא כלשהי בהוראה לקבל את השבת דווקא לפני השקיעה, כפי שכתוב בכל הלוחות. מדי פעם מוסיפים המחברים הסברים היסטוריים שגם הם מטעים את הקורא. למשל, כדי לסבר את אוזן הקורא איך יתכן שרוב ככל הפוסקים במצרים לפני 500 שנה קיבלו את דעתו של מהר"ם אלאשקר בניגוד למנהג ובניגוד למציאות ולמקורות ההלכה (לפי דעתם של מחברי הספר), כותבים המחברים (עמ' של) שה'בלבול' ששרר במצרים אודות זמני סיום היום (קרי - העובדה שפוסקי מצרים הסכימו שהשקיעה הנראית לעיניים היא השקיעה ההלכתית) נובע ממיעוט גדולי תורה במצרים במשך הדורות, ובהע' קסה הם מביאים רשימה של פוסקים חשובים שעזבו את מצרים אחרי שסבלו מרדיפות, ביניהם רבנו שמריה ב"ר אלחנן 'השבו', רס"ג, הרמב"ם ויוצאי חלציו, הרדב"ז, בעל 'גינת ורדים', וגם הרב עובדיה יוסף... חוץ מזה שהעובדות לגבי חלק מהנ"ל אינן מדויקות - מדובר על רבנים ששנות חייהם נפרשות על פני יותר מאלף שנה, ומהם רוצים המחברים להביא ראיה שאין לסמוך על פוסקי מצרים בדור דעה של מהר"ם אלאשקר ותלמידיו, בשיא הפריחה של יהדות מצרים! האם אין כאן הטעיה של הקוראים? לא זו הדרך ולא זו העיר. כאמור, זמני היום בהלכה בכלל, ושינויי המנהגים במשך הדורות בקהילות ישראל בעניין זה בפרט, הם נושאים רציניים וכבדים, ואפשר להבין את רצונם של המחברים, הנמנים על חסידות צאנז, לחזק את דעתם ומנהגם שהעיקר כדעת רבנו תם, ושאינן להקל לעשות מלאכה במוצ"ש לפני שיצאה השבת גם לשיטתו. אבל אי אפשר להציג שיטה אחת כאילו אין בלתי, כשהשיטות האחרות מוצגות לעיתים באופן מגוחך. לא זו דרכה של תורה. המנהג המקובל בימינו, בהסכמת רוב ככל הפוסקים, מתאים לפשטות דברי הרמב"ם (שבת ה, ג-ד): 'המדליק [נר שבת] צריך להדליק מבעוד יום קודם שקיעת החמה... משתשקע החמה עד שייראו שלושה כוכבים בינוניים הוא הזמן הנקרא בין השמשות... וכוכבים אלו לא גדולים הנראים ביום ולא קטנים

שאינן נראין אלא בלילה אלא בינוניים, ומשייראו שלושה כוכבים אלו הבינוניים הרי זה לילה ודאי... דרך אגב, בעניין הגדרת 'כוכבים בינוניים', ובעניין עובדת ראייתם בארץ ישראל פחות מעשרים דקות אחרי שקיעת השמש, ראה במאמרו החשוב-בייחוד של הרב יעקב גרשון וייס 'תצפיות צאת הכוכבים' ב'המעין' מח, ב (טבת תשס"ח) עמ' 37 ואילך.

להודות ולהלל. חנוכה. מאמרים ושיחות מרבני ישיבת בית אל. בית אל, תשפ"ה. 334 עמ'.

(moadim.beitel@gmail.com)

ל"ג מאמרים בענייני חנוכה, הניסים בימים ההם ובזמן הזה והיחס בין ישראל לגויים קובצו לספר נאה מלגו ומלבר. המאמרים הם מאת ראש הישיבה הרב זלמן מלמד שליט"א, מתוך שיחותיו שבעל-פה ומדברים שכתב, ומאת שאר רבני הישיבה, דברים חדשים וגם דברים שכבר נאמרו ונדפסו לפני שנים וטעמים לא נמר, וחלקם נערך מחדש. במאמר הראשון בספר מבאר ראש הישיבה שליט"א בהרחבה דברים שאמר רבנו הרצ"ה זצ"ל בענייני חנוכה, ובאחרון מסביר הרב יוחאי פרלמן את משמעותה של חלוקת ההיסטוריה לארבעת המלכויות, כאשר עתה אנו בשלהי השפעתה של מלכות רומי. הוא מסיים את דבריו בכך שתחיינו המחודשת של עם ישראל בארץ ישראל בדורנו, ההתפתחות שלנו בארצנו וההתעצמות שלנו בחומר וברוח, מביאות לידי ביטוי את העובדה שהקודש נוכח יותר ויותר בפועל בעם ובארץ, ושהעם הנושא אותו הולך וגדל וטוב, ובהתאם המלחמות שלנו נגד אויבינו וניצחוננו עליהם בעזה"ת מעצימות את כוחות הטוב והקודש בעולם, והעולם הולך ומתעלה ומצפה להופעת מלכות ה'. אכן, כל הסימנים מראים שזה מה שעומד לקרות, שנחיה ונראה ונזכה. הספר הוקדש לנופלים הי"ד ולפצועים שליט"א במלחמת תשפ"ד-תשפ"ה, ה' יקום את הדם השפוך וירפא ויחזק את הנפגעים.

לוח דבר בעתו התשפ"ה. חלק ראשון. העורך: הרב מרדכי גנוט. 1055 עמ'.

(m0504106023@gmail.com)

זהו הלוח הארבעים שזוכה להוציא לאור החכם השלם רבי מרדכי גנוט שליט"א מבני ברק. עקב כמות החומר העצומה במדורים השונים ובהקדמות ובנספחים נאלצו הרב גנוט ועוזריו לחלק את הלוח לשנת תשפ"ה לשניים, כך שלוח זה 'מכסה' רק את החצי הראשון של השנה - מכ"ט אלול תשפ"ד ועד כ"ט אדר תשפ"ה, והכרך השני יצא לאור במהלך החורף. הלוח כולל את כל המדורים הקבועים - 'סדר היום', 'עיתים לתורה', 'דברי הימים', 'ייבנה המקדש' ו'מעשה בראשית', ובראשו וגם במהלכו, בתאריכים המתאימים, מרחיב העורך או אחד ממסייעיו בעניינים שונים - הפרשת מעשר עני השנה, פרשות 'ויקהל' ו'פקודי' הנפרדות, מלחמת שמחת תורה תשפ"ד וענייניה, עשרה בטבת שחל בערב שבת, ענייני פורים המשולש ועוד ועוד. בכל יום בלוח משובצים מאות ולפעמים אלפי פרטים הלכתיים והנהגתיים והיסטוריים ואסטרונומיים וענייני תפילה ודרך ארץ וגם עצות טובות, אוצר בלום. העורך נוהג להוסיף גם הערות פיקנטיות שונות שמוסיפות צבע ללוח. כך למשל בראש הלוח

הוא מציין שמי שנולד בבין השמשות של מוצאי יום רביעי כ"ב באלול תשפ"ד אינו נימול אלא בצום גדליה, היום השנים עשר ללידתו! בכ"ו במרחשון הוא מזכיר את פרחי החלמונית הפורחים בגליל 'ומכסים את שיפולי הר תבור בצהוב בוהק', ובב' טבת 'זאת חנוכה' מעיר העורך ש'מערכת פתיל-אור איננה חד פעמית, וניתן לשומרה לנרות שבת או לשנים הבאות'. כמו שכותב הרב גנוט בראש הספר - לוח 'דבר בעתו' מקיף את סדר יומו של היהודי משחר עד ערב ועד אישון לילה... החי את ימי השנה ולוח זה בידי חש התחדשות מדי יום ביומו ועולמות חדשים מתגלים לפניו'...

לוח דינים ומנהגים אהבת שלום. תשפ"ה. כל ההלכות, המנהגים, סדרי התפילות והקריאות, מסודרים על נכון דבר יום ביומו... כמנהגי ק"ק ספרדים ובני עדות המזרח. כולל לוח מפורט לזמני היום והלילה, וקונטרס השיעורים השלם. ראש המערכת: הרב יהודה הלל. ירושלים, בית הוראה אהבת שלום, תשפ"ה. 975 עמ'.
(Office@ahavatshalom.org.il)

הרב יעקב משה הלל שליט"א, מייסדם ונשיאם של מוסדות 'אהבת תורה' הכוללים ישיבות וכוללים ובתי הוראה הפזורים בכל רחבי הארץ וגם הוצאת ספרים חשובה, רשם לזכותו לאחרונה את צאתו לאור של הספר ה-851 של 'הוצאת אהבת שלום', הוא לוח הדינים והמנהגים החדש הזה, שאמור לצאת לאור מעתה לקראת כל שנה ושנה. הגר"מ הלל הטיל על אחד מבניו הרבים והמוכשרים, רבי יהודה, המשמש כראש מערכת הכוללים להלכה 'אליבא דהלכתא' ובתי הוראה של 'אהבת שלום' בכל הארץ, לעמוד גם בראש צוות תלמידי חכמים ופוסקי הלכה שיכינו מדריך הלכתי מקיף יומיומי על פי מנהגי עדות המזרח, דהיינו על פי פסקי מרן הב"י והכרעות האר"י ואחריו החיד"א והבן-איש-חי ושאר פוסקי ספרד הנוטים אחר הקבלה, ודלא כדעת הרב עובדיה יוסף זצ"ל ובית דינו ובניו ותלמידיו שליט"א שנוטים אחר הכרעות מרן הב"י עצמו ברוב המקומות שגדולי האחרונים הנ"ל חולקים עליו, כשבדרך כלל האר"י והחיד"א והבא"ח נוטים לחומרא. ההדרכות וההלכות בלוח כתובות בשפה ברורה ונעימה, ולכל הלכה מובא מקור בהערה במספר רץ המתחדש מדי חודש בחודשו, כך שעל מנהגי חודש תשרי העמוס נכתבו 2075 הערות, ובחודש מרחשון שאחריו נמצאות רק 210 הערות. בולט לעיני המעיין שכמקורות להלכות רבות מצוינים המשנה ברורה ופוסקים אשכנזיים אחרים, כנראה מפני שמדובר בספרים מצויים יותר ונגישים יותר ונוח יותר לציין אליהם כאשר הפסיקה זהה בכל העדות. עוד נוסף ללוח החשוב והשימושי הזה 'קונטרס השיעורים' שמברר הלכה למעשה את שיעורי הנפח והאורך ושאר השיעורים הנוגעים להלכה, כאשר העורך מחזיק בשתי ידיים בדעה שה'דרהם' של הרמב"ם הוא היסוד לכל מערכת החישובים הזו, ושמשקלו כ-2.83 גרם בקירוב, הרבה פחות מהדרהם הטורקי שנהג כל ימי הכיבוש העותמאני של ארץ ישראל. לכן הרביעית שיעורה כ-75 סמ"ק ולא 86 כבשיטת החישוב של הגר"ח נאה, ובוודאי שלא קרוב ל-150 סמ"ק כשיעור החזו"א. לגבי שיעור קמח להפרשת חלה הוא מכריע שכבר על עיסה שנעשתה מק"ג אחד של קמח

יש להפריש חלה בלי ברכה, ועם ברכה על ק"ג וחצי ומעלה, לא בגלל ספיקות בשיעור הדרהם - אלא בגלל המחלוקת אם וכמה יש להדק את הקמח כדי שגיגע לנפח המתאים. בהמשך מובא לוח מקיף לזמני היום בהלכה עם מבוא רחב ופירוט הזמנים לכמה מקומות בארץ, בעיקר ריכוזי הציבור החרדי - ירושלים, בני ברק, בית שמש, אשדוד, מודיעין עילית, ביתר עילית והעיר אלעד. יש לשבח את הסדר ואת הסגנון של לוח אהבת שלום ונספחיו. מסתבר שבמהלך השנים ובריבוי השימוש בו עוד ייעשו בהם שינויים ושיפורים. והערה אחת: בהלכות צום עשרה בטבת מצאתי לכאורה סתירה - בעמ' 298 כתוב שחולה אף שאין בו סכנה פטור מלצום ואסור לו להחמיר על עצמו, ובעמוד שאחריו כתוב שחולה שאין בו סכנה הנצרך ליטול כדורים בצום מותר לו לאוכלם רק אם יש בהם טעם פגום, ושאין לשתות מים כדי לבלוע את התרופה. האם הכוונה היא להחמיר כאן על מי שהחליט בניגוד להלכה להחמיר על עצמו? תמהני. ושוב ישר כוחו של העומד בראש כל המפעלים האלו הגרי"מ הלל שליט"א, וברכת נחמה לו ולמשפחתו על מות נכדו יעקב הי"ד, בן לבנו הרב חיים שליט"א ראש כולל בירושלים. הנכד הי"ד היה קרוי על שם סבו שליט"א כמנהג עדות המזרח, והוא נפל בערב חג הסוכות בקרב בדרום לבנון עם כמה מחבריו מסיירת 'גולני'. תנצב"ה.

לישרי לב שמחה. קובץ הספדים וזיכרון על הגאון הצדיק רבי שמחה הכהן קוק זצ"ל. עורכים: יהושע וייסינגר ועמיחי כנרתי. ישראל, תשפ"ד. 228 עמ'.
(esa@etrog.net.il)

כחמישים שנה הרב שמחה קוק זצ"ל שימש כרבה של העיר רחובות, מאז נקרא למלא את מקומו של אחיו הרב שלמה זצ"ל שנהרג בתאונת דרכים מחרידה בשנת תשל"ב. לפני כן עוד הספיק ללמוד בישיבת בני עקיבא בכפר הרא"ה ובישיבות חברון וסלובודקה ובמכון הרי פישל, להשתתף בהגנה על ירושלים במלחמת השחרור, ללמד ב'קריית נוער' שבירושלים ולהקים את הישיבה התיכונית בנתניה, כשבכל מקום ובכל תפקיד נשא חן וחסד בעיני כל רואיו. ברחובות שכלל את מוסד הרבנות בכל המישורים עד שרבנות רחובות הייתה לשם ולדוגמא לכל רבנויות הערים בארץ, וההשפעה התורנית החיובית שלו ניכרה על התנהלות העיר כולה. תמיד פעל בשיקול דעת ובהתחשבות בגבולות האפשר, בחוכמה ובפקחות ובאהבה רבה לכל יהודי. שני תלמידי חכמים בני רחובות, ש'גדלו על ברכיו' בהיותם נערים ונשארו קרובים אליו עד לפטירתו, ליקטו וערכו דברים שנאמרו על רבם האהוב בהספדים ביום הקבורה, בימי השבעה וביום השלושים, בתוספת שני מאמרים קצרים מאת הרב שמחה זצ"ל, האחד שיחת חיזוק בעת מלחמת לבנון השנייה, והשני בעניין האמונה וניסיונותיה וגדריה והצלחותיה, דברים מתוקים שנכנסים ללב. כמה תמונות של הרב זצ"ל נדפסו בכריכת החוברת ובתוכה, ומהן בוקעות פניו המאירות, מאירות ממש, של הרב שמחה זצ"ל, שהזכיר כל כך גם במראהו את דודו-זקנו מרן הרא"ה זצ"ל. ישר כוחם של העורכים שלא נתנו לעושר הזה לרדת לטמיון, וקיבצו אותו באהבה לחוברת מהודרת ומרגשת שתעמוד לדורות.

מאור ושמש: היסטוריה, הגות, סיפורת ומורשת. בעריכת לוי יצחק קופר, אריאל אבן-מעשה, וצבי מרק. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשפ"ד. XV+376 עמ'.
(press.office@biu.ac.il)

'מאור ושמש' הוא פירוש חסידי שמודפס בכמה חומשים סביב לפסוקי הפרשות, מהבודדים שזכו לכך. מחברו הוא רבי קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין, שנולד בשנת תרי"א ונפטר בשנת תרפ"ג בקרקא. הוא חי בדור של תלמידי-תלמידיו של הבעש"ט, ונחשב מגדולי החסידות בדורו. בשנים שאחרי פטירתו החסידות התפלגה באופן רשמי ל'חצרות' שונים, ולכן הוא וספריו מקובלים על כל החסידויות. קובץ זה הכולל י"א מאמרים מנסה להציג את דמותו השלמה של בעל 'מאור ושמש', ויש בו מחקרים היסטוריים, הלכתיים, הגותיים וביבליוגרפיים, וכן נבחנת בו השפעת הספר על כתבי החסידות שאחרי בכלל, ועל ספריו של יוצא חלציו האדמו"ר קלונימוס קלמן מפיאסצנה ה"ד בפרט. הספר 'מאור ושמש' נדפס לראשונה בבוסלוא תר"ב, עשרים שנה אחרי פטירת המחבר, והוא כולל דרשות שנאמרו בתקופות שונות ונאספו ע"י בן המחבר. מפתיע ביותר שבשער הדפוס הראשון מודפס בניגוד לאמת ששנת ההדפסה היא תקמ"ה ונכתב שם של דפוס לא ידוע, וגם בחידה זו עוסק אחד המאמרים שבספר. שלושת העורכים הם מבכירי חוקרי החסידות בימינו הפועלים במוסדות שונים, ושיתוף הפעולה ביניהם מציג לפנינו בסיס איתן להכרת דמותו וספרו והשפעתו של הצדיק בעל 'מאור ושמש'.

מוריה. קובץ תורני. שנה לט, תשרי תשפ"ה (גיל' י-יב, תסו-תסח). העורך: הרב אריה בוקסבוים. ירושלים, מכון ירושלים, תשפ"ה. תנג עמ'. (office@machon-y.com)

גיליון נוסף מלא וגדוש של כתב העת התורני המרכזי 'מוריה', שיוצא לאור בקביעות כבר למעלה מחמישים שנה. הוא כולל מציאות חדשות מכתבי יד במדור 'גנוזות' ובמדורים 'זכרון לראשונים' ו'זכרון לאחרונים', מדור של מאמרים מאת ולכבוד הגאון רבי רפאל יצחק רייכמן זצ"ל מגדולי תלמידי החכמים של ירושלים ומשתתף קבוע בגיליונות 'מוריה', ובהמשך מופיע המדור המרכזי המפרנס כמאתיים עמודים של חידושי תורה מאת גדולי תורה זצ"ל ושליט"א ותלמידי חכמים חשובים. המדור 'הלכה ומנהג' פותח בצילום פס"ד של גדולי הדיינים שליט"א של בית הדין של רבי ניסים קרליץ זצ"ל, בו הם מדגישים את האיסור לצלם דפים מתוך ספרים שימושיים כדי לחסוך את מחיר קניית הספר, גם כשמדובר באברכים בכולל, ללא רשות מפורשת מאת המחברים או הוצאות הספרים. אמנם הם לא נוקטים לשון ברורה של איסור, אלא מכנים מעשה זה 'דבר שאינו הגון ואינו ראוי' ו'חשש איסור', ומוסיפים שיש לדון שיש בזה גם חיוב ממון' ושמי שעושה זאת כדי להרוויח יש בזה גם משום השגת גבול, כל זה כנראה מפני שכל עניין זכויות היוצרים בהלכה הוא נושא הנתון בחילוקי דעות מן הקצה אל הקצה. נראה גם שה'דינא דמלכותא' הקיים מאז שהנושאים האלו עוגנו בארץ בחוקים ברורים ומפורטים בשנת תשס"ח לא נראה לדיינים החשובים הנ"ל שליט"א עניין מחייב הלכתי. תימה שקיימים בני תורה שמזלזלים בעניין, וחשוב לפרסם את הפסק הזה, אולם האמת היא

שלענ"ד היות ולא מדובר במאמר הלכתי אלא בפס"ד עם תוספת קצרה מטעם 'מכון ירושלים', היה עדיף שהיו מקדישים לעניין החשוב הזה עמוד נפרד ואף יותר, אך לא מתאים שהוא נדפס כחלק ממדור של מאמרים בענייני 'הלכה ומנהג'. ומעניין לעניין: הרב זילברשטיין שליט"א מברר במאמר הסמוך מה דין סוכה שנבנתה ברשות הרבים בניגוד לדעת השכנים, ושופט פסק בערב החג שיש לפרקה תוך שמונה ימים - האם כוונתו שיש לפרק את הסוכה מיד אך למעשה נתן ארכה של שמונה ימים לביצוע, ולפי זה הסוכה בנויה במקום גזול והיא פסולה, או שכוונתו שאפשר בינתיים להשאיר את הסוכה על תילה ורק אחרי שמונה ימים חייבים לפרקה. הרב שליט"א רוצה לתלות את זה בשאלה העובדתית האם הסוכה מפריעה לבני הבית או לבני הר"ר גם בימי החג, או שההפרעה אינה משמעותית ורק קביעות הסוכה במקום היא בעייתית - ואז אפשר להשתמש בה בחג ללא חשש. מעניין שפשוט לרב זילברשטיין שליט"א שלהכרעת השופט יש משמעות הלכתית, בניגוד לכאורה לפסק הדיינים הנ"ל. במאמר אחר דן הרב מנדלסון מירושלים בהיתר קבורה במנהרות החדשות בהר המנוחות כאשר הקבר החדש נמצא מתחת לקבר ישן, שהרי לכאורה חלקת הקבר המקורית קנויה לנפטר ולירשיו 'מרום רקיעא עד תהום ארעא', ומי התיר לגזול מהם בלי רשות את הקרקע שנמצאת כמה מטרים מתחת? הכותב מעיר שאותה שאלה קיימת לנוסעים בכביש 16, שמקצר את הדרך לדרום ירושלים מכביש 1 מאיזור מוצא ועד סמוך לשערי צדק, וחלקו חפור מתחת לשכונת הר נוף - מדוע הנוסעים לא עוברים על איסור גזל, שהרי אדמת המנהרה שייכת לדיירים שמעליה! הכותב מתבסס בין השאר על תשובה בשו"ת מלמד להועיל של הגר"צ הופמן זצ"ל מברלין (אנו ב'מכון שלמה אומן' מכינים עתה מהדורה חדשה של שו"ת חשוב זה), ואחרי דיון ארוך ומעניין מסקנתו היא שקניית קבר אינה קונה בעלות עד תהום ארעא, ובכל מקרה לצורך קבורת אחרים המת מוותר על זכויותיו אם הן קיימות, ובכלל - שטחי הקבורה בארץ מוקצים ע"י הרשויות לצורך הנפטרים אך אינם רכושם אפילו אם הם נקנו מחיים (גם כאן חוזרים אם כן לענייני 'דינא דמלכותא', אך אכמ"ל). במדור 'חקר ועיון' כותב הרב ברוך ווייל, לשעבר סגן הרב הראשי של העיר סטרסבור שבצרפת ועתה מתלמידי החכמים שבמודיעין עילית, ביאור למילים בלעז שבדיבורי התוספות על הש"ס, בינתיים על מסכתות ר"ה, יומא, ביצה וסוכה. כידוע רש"י צירף כאלפיים מילים בצרפתית העתיקה של ימיו (השונה מאוד מהצרפתית של ימינו) כדי להסביר מושגים ועניינים בלשון הדיבור של מקומו וזמנו ללומדי פירושו על התנ"ך, ועוד כאלפיים ללומדי פירושו על התלמוד, וזכה אבי מורי ז"ל ד"ר משה קטן לבארם בספר 'אוצר לעזי רש"י' שהועיל מאוד לרבים. הרב ווייל השתמש בספר זה ובספרים נוספים שנכתבו בנושא וכתב ביאור רחב בצרפתית ללעזים הנ"ל בשני כרכים, ועתה הוא משתמש בידיעותיו הרבות כדי לעשות מה שאבי ז"ל רצה לעשות ולא הספיק - לכתוב ביאור על מילות הלעז הרבות שבתוספות שלפנינו, ותועלת גדולה תהיה בכך לציבור הלומדים. אמנם כמות הלעזים בתוספות קטנה מאוד יחסית לרש"י - על המסכתות הנ"ל נמצאות ברש"י כ-250 מילים בלעז, ובתוספות שלהן מצא הרב ווייל 24 לעזים בלבד. בהמשך נמצא מאמר קצר וחשוב של ידידי ר"מ פלס. ממנהירי הסמ"ג השלם במהדורת מכון שלמה אומן, ובה הוא דן במבנה ובסדר ובנוסח של הפיוט הידוע 'על חטא שחטאנו לפניך' הנאמר כמה פעמים ביום

כיפור, ומסקנתו שראשיתו של פיוט הווידי הזה הייתה בשורות בודדות העוסקות באופנים שונים של חטאים, ורק בהמשך הורחב לסדר א"ב ואח"כ א"ב כפול, ואצל חלק מהספרדים אף א"ב הפוך (תשר"ק). הרב יעקב טריבץ, מומחה בתורת הגר"א, מנסה להוכיח שהמסורת בשם הגר"א לומר בקיץ 'משיב הרוח ומוריד הטל' אין לה על מה שתסמוך, למרות שכך מקובל בשם הגר"א כבר דורות. במדור האחרון, 'משולחן המערכת', מובאות שלוש תגובות למאמרים שנדפסו ב'מוריה' הקודם, שתיים בסתירת המאמר שרצה לדחות את זיהוי הארגמון קהה הקוצים כחילזון התכלת של תורה, ואחד בעניין דעת החזו"א לגבי קביעת יום הפורים בשכונת 'מקור חיים' שבדרום ירושלים. המאמרים חשובים וגם מעניינים, אבל חבל לענ"ד שהכותבים (והעורכים לא מנעו בעדם) מגיבים לעיתים בתקיפות ותוקפנות שאין בה צורך, ואין לה מקום אצל תלמידי חכמים של ארץ ישראל שאמורים להנעים זה לזה בהלכה (התירוץ שהקדים לדבריו אחד הכותבים 'אם יהיו בדבריי אי אלו ביטויים חריפים אין זה אלא כדרכה של תורה' וכו' - במחכת אינו רציני, הרי לא מדובר בפליטת פה באמצע ויכוח סוער בבית המדרש - אלא במאמר שנכתב ונקרא והוגה שוב ושוב, ואפשר היה לצפות שהכותב או העורכים יעדנו את הביטויים החריפים והפוגעים המיותרים לחלוטין). ושוב - נגעתי כאן רק באפס קצהו של גיליון 'מוריה' של ראשית תשפ"ה, ויישר כוחם של הכותבים והעורכים והמחזיקים של במה תורנית חשובה זו.

מנחת עיון. ריבית. בירורי הלכה. ישאל רוטנברג. קרית ספר, תשפ"ה. רט עמ'.
(0533-107619)

הלכות ריבית נמצאות בחלק יו"ד של השו"ע, מפני שהן נמשכות מההלכות הקשורות ליחס לגויים שמעיקר הדין אין לגביהם איסור ריבית. למעשה הן קרובות מאוד לענייני חו"מ, ובוודאי שמצד העיון הלמדני סוגיות הריבית משתוות לסוגיות הקשות ביותר של דיני נזיקין, אך בניגוד אליהן הם נוגעות, בחלק מפרטיהן, כמעט בכל יהודי, אם כי ההיכרות איתן בדרך כלל שטחית יחסית. המחבר, ראש כולל בקרית ספר, מציג בספר זה מ"ט פרקים העוסקים בכל השאלות הכבדות בנושא על פי סדר השו"ע (יו"ד סי' קס-קעז), תמצית העיון משיעורים שהעביר בכולל שלו בנושא קשה זה. הספר כולל דיונים בהיתר ריבית בגוי בזמן הזה, ריבית ע"י שליח, ריבית-דיעבדית בעקבות שינוי שערי מטבעות, אבק ריבית, עיסקא ו'היתר עיסקא', ריבית דרך קנס, הערמה בריבית, ועוד הרבה. חסר מאוד למעיין מפתח מפורט לאוצרות הרבים הפזורים בספר לא תמיד במקומם, ובעז"ה יתקן זאת המחבר שליט"א במהדורות הבאות.

מְסָלָאִים בְּפֶזָה. מאמרי התבוננות בפרשות התורה. ספר בראשית. בנימין רוזנצויג. רמת השרון, תשפ"ד. שעג עמ'. (2050859@gmail.com)

הרב בנימין עושה זאת שוב, והפעם הוא מציג לפנינו כשלושים שיעורים כסדר פרשות ספר בראשית, ערוכים מתוך השיעורים הנפלאים בעל פה שהוא מעביר בישיבות ההסדר שבעירו

רמת השרון ושרברמת גן, ביישוב נעוריו מבוא חורון, בישיבה שביישוב החדש אביתר ועוד. המיוחד בשיעורים אלו הוא ראשית המקוריות - בכל שיעור קיימות כמה נקודות שאינן הפירוש או צורת ההתבוננות המקובלת בפסוקים ובעניין, ושנית הסגנון הזורם והנעים והאישי והרך, שניכר שהוא יוצא מלב החי את הדברים ולא רק מרחף מעליהם. כך למשל בשיעור הראשון הוא עוסק בשבת קודש ש'נבראה' בפרשת בראשית, ומתמקד באחד מכינויה - 'חמדת ימים', מביא כמה ביאורי ראשונים ואחרונים למושג זה ודן בדבריהם, מציג את מלאכת ההוצאה מרשות לרשות, החריגה בין מלאכות שבת, כבסיס להבנת האיסור בשאר המלאכות - השבת אמורה להיות חזרה שבועית לפרטיות ולרשות היחיד המשפחתית, ממשיך בעניין הגדול של הזמר 'שלום עליכם מלאכי השלום' שנאמר לפני קידוש ובאווירה המיוחדת של ליל שבת, מעיר שכדאי לסמוך כמה שפחות על ה'עירוב' המקובל המתיר העברת חפצים ברשות הרבים גם מסיבות הלכתיות וגם מסיבות רעיוניות, ומסיים בתיאור השדרוג שחל אצלו ביחס לשבת מאז תקפה אותו המחלה הקשה, שבגללה הוא נאלץ במהלך השבוע לקבל טיפולים רפואיים קשים וכואבים. בפרשת וישלח מסביר המחבר שהמצבה שמציב יעקב על מקום קבורת רחל היא סמל להתחייבות שלו לשמור על בנימין בנה שמירה מיוחדת, ובפרשת ויחי הוא מאריך בפירוש ומשמעות השם 'גד', ומפרש שברכת יעקב 'גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב' נסובה ספציפית על סיפור אלישע (שהוא משבט גד) וההצלה הניסית מחיל ארם (מל"ב פרק ח). בסוף הספר נמצאים כמה נספחים, בהם הסבר נפלא לפרשת דוד ואבישג השונמית, וכן דיון הלכתי על תעשיית הביצים בהלכה בפרט ודיני צער בעלי חיים בכלל. בהערה צ שבעמ' שנ הוא מעיר, בשם ספר שבי ציון של הרב אפרתי, שספר האשכול הקדים את הנודע ביהודה בקביעה שהמתת בהמה אינה כלולה באיסור צעב"ח, אולם הוא כותב בצער שלא מצא את הדברים בספר האשכול. נדמה לי שיש לי פתרון לעניין: האשכול שעוסק בהמתת בהמה וצוטט באחרונים נמצא במהדורת 'נחל אשכול', שיש בה הרבה מאוד הוספות ושינויים מהמהדורה המקורית (=נוסח כתה"י, 'מהדורת אלבק'), וקטע זה שייך להוספות שבמהדורת 'נחל אשכול' של הרב אורבך ואינו קיים בנוסח המקורי של האשכול, ולכן הוא לא נמצא בטקסט של ספר האשכול שבפרייקט השו"ת שהוא נוסח כתב היד (=מהדורת אלבק)... נודע לי ש'מסולאים בפז' על ספר שמות עומד לצאת לאור, ואחריו בעז"ה הסדרה כולה. יישר כוחו של ידידי הרב בנימין דב בן רחל סימה, ויהי רצון שנוזה ליהנות מפירותיו התורניים המתוקים בעל פה ובכתב עוד שנים רבות וטובות בריאות ושמחות.

מעלין בקודש. ביטאון לענייני המקדש וקודשיו. גיליון מח. כרמי צור, תשפ"ד. 203
 עמ'. (malinbakodesh@gmail.com)

"ג מאמרים בגיליון זה שיצא לאור בשלהי שנת תשפ"ד, ובהם דיון בעניין תפילת 'נחם' בימים ההם ובזמן הזה; כמה מאמרים שעוסקים בבניין בית המקדש - מתי יודע לכולם ש'זה קרה', האם גם בקרקע המקדש יש קדושה, השינויים המותרים והאסורים בבניין; על השמירה במקדש ועל שמחת בית השואבה; בירורים מעשיים בדיני פרה אדומה ועוד.

העורך וראש כולל 'בית הבחירה' ידידי מנוער הרב צבי הכהן שלוח שליט"א כותב בדברי פתיחתו שמלחמת 'חרבות ברזל' הוכיחה לכולם שמרכז העימות בינינו לבין שכנינו הוא שאיפתנו לבניין המקדש והשבת העבודה בו, ולכן עלינו לחזק את תפילותינו ולימודינו ומעשינו הטובים לשם העמקת וריבוי השראת השכינה בציון. המאמר השני בגיליון מנתח את הממצאים שנתגלו במזבח בהר עיבל בדורנו. לדעת המחבר זהו אכן המזבח שבנה יהושע, אלא שהוא לא לבד - הוא בנוי על מזבח קטן ועתיק שבנה בדיוק באותו מקום אברהם אבינו עליו השלום! המחבר מיישב בכך בין השאר את הקושיא על מציאת עצמות היחמורים בתוך חומר המילוי של מזבח יהושע, וטוען שעל אברהם לא נאסר להקריב חיות טהורות ואלו שרידי קרבנותיו, ורק בעקבות מתן תורה נאסר הדבר לבני ישראל, ולכן אין מהימצאות עצמות היחמורים כל קושיא. עד כאן הדברים יפים ואפשריים, אם כי לא מוכחים עד הסוף, למרות שהמחבר מצא להם רמז בדברי האלשיך הקדוש על פרשת כי תבוא. אולם בהמשך מנסה המחבר ללכת עוד צעד קדימה, וללמוד מפעולותיו של אברהם בכניסתו לארץ על מעשיו של יהושע בזמנו, וכאן הדברים מתחילים להיות לענ"ד כהררים התלויים בשערה, וחבל.

סידור אוצר התפילות החדש. עם כל המפרשים כאשר נדפס בוילנא, בעריכה חדשה עם הוספות רבות. הרב ראובן אדלר. ירושלים, תשפ"ד. שני כרכים (124+א'שפט עמ'). (otsarhatfilot@gmail.com)

סידור 'אוצר התפילות' היה אחת מיצירות הפאר של דפוס האלמנה והאחים ראָם (=רום) המפורסם שבוילנא. הסידור כלל בתוכו מכל טוב - הערות הלכתיות ותוכניות ורעיוניות כסדר הסידור, לימות החול ולכל מועדי השנה, מאת גדולי ישראל וחכמים שונים, מתוך ספרים שנדפסו ומכתבי יד, עם מבואות והוספות והרחבות, משהו מיוחד במינו. עתה הגיע זמנו להשתדרג, ושני כרכים ראשונים יצאו לאור, אחד של תפילות החול, והשני של שבת והמועדים. כרך שלישי יכלול פיוטים, יוצרות, הושענות, הגדה של פסח וכו'. להפתעת המהדיר הסידור נחטף בחנויות, ולידי הגיעה המהדורה השנייה שבה הוספות ותיקונים, כאשר הראשונה הודפסה בכסלו תשפ"ד והשנייה בסיון תשפ"ד. חלק מהפירושים הוגהו מחדש על פי כתבי יד, בחלקם נוספו הוספות רבות, וכולם נדפסו סביב הדף או בסוף הכרך באופן ברור ונח לשימוש. בסוף הכרך השני נמצא מדור בשם 'ויפגע במקום' ובו לקט מראי מקומות וביאורים בנוסח התפילה, לעת עתה רק עד סוף תפילת ערבית של חול, הדומה ל'ספר המפתח' של רמב"ם פרנקל, ויש בו תועלת רבה. המהדיר מדגיש שלא מדובר על סידור לצורך תפילה יומיומית, ולכן אין הוא חוזר על תפילות שכבר נדפסו קודם גם כאשר הם נאמרות במקום אחר, אלא זהו ספר לימוד ועיון על התפילה ופירושה ונוסחיה והנהגותיה והלכותיה לטובת מי שרוצה להבין באמת את מה שהוא מוציא מפיו לעיתים כמה פעמים בכל יום. ייש"כ של המהדיר החרוץ, תועלת גדולה יש במהדורה חשובה ומהודרת זו של סידור 'אוצר התפילות' הוותיק.

סליחות. נוסח מאוחד. עורך: הרב גרשון שחור. שעלבים, תשפ"ד. 35 עמ'.
(gershons@shaalvim.co.il)

במוסדות חינוכיים רבים מקובל היום שנוסח התפילה אינו עקבי, והוא תלוי בשליח הציבור - אם אשכנזי או ספרדי או 'ספרד', גם בחול וגם בשבת, וכל התלמידים נוהגים כמנהגם ומסתדרים עם הבדלי הנוסח הלא-גדולים בינם לבין שליח הציבור, ואין עם זה בעיות מיוחדות. אולם כשמגיעים לסליחות העסק מסתבך, התלמידים מעדות המזרח מבקשים להתחיל את הסליחות בראשית אלול כמנהגם, וגם בסוף החודש הסליחות של האשכנזים שונות מאוד בתוכנם ובמנגינתם, כך שלכאורה אין אלא לומר 'יחלוקו'. הרב גרשון שחור שליט"א, ראש הישיבה התיכונית בשעלבים וגם ראש השלוחה שעל-יד ישיבת ההסדר, ביקש שבישיבה התיכונית, בה מתפללים יחדיו תלמידים מכל המנהגים, ייווצרו חיבורים ולא פירודים. לכן ערך חוברת סליחות בנוסח מאוחד וגם מקוצר יחסית, הפותח ב'בן אדם מה לך נרדם', ממשיך ב'הנשמה לך והגוף פעלך' וכך הלאה עד סוף הסדר שנאמר כל יום. הרעיון והנוסח קיבלו את אישורו של הרב גדעון בנימין שליט"א, ראש כולל חו"מ בישיבה ומרא דאתרא, וההצלחה מבחינת השתתפות התלמידים כולם באמירת הסליחות מוכיחה את עצמה. באופן דומה ערך הרב גרשון גם חוברת זמירות לסעודה שלישית שבה שירים וזמירות ופיוטים מכל טוב, וגם היא נמצאת בשימוש מאסיבי בישיבה התיכונית בשעלבים לשמחת כל הנוגעים בדבר.

ספר מצוות גדול לרבנו משה מקוצי. הסמ"ג השלם לא תעשה כרך ראשון (א-קכו).
מהדורה בתרא ומהדורה קמא, ע"פ כת"י קדומים עם פירושי ראשונים ואחרונים, בתוספת מבוא ומקורות וביאורים וילקוט שינויי נוסחאות. שעלבים, מכון שלמה אומן ומכון ירושלים, תשפ"ה. 44+תתרגב עמ'. (wso@shaalvim.co.il)

על מהדורת הסמ"ג השלם שאנו זוכים ב'מכון שלמה אומן' להוציא לאור הארכתו כבר בעקבות ההדפסות הקודמות, ולכן כאן אקצר. מהדורה זו היא הדפסה שלישית מתוקנת של ההדפסה השנייה המתוקנת שיצאה לאור לפני שלוש שנים. הוכנסו בה תיקונים רבים נוספים בגוף הטקסט במקום שזה לא שינה את העימוד, ושאר ההערות הוכנסו לסוף הספר עם הפנייה של כוכבית בתוך העמוד במקום שהתיקון היה משנה את העימוד. מדובר על השלמות והוספות ותיקונים שמצאנו בעצמנו ושהלומדים היפנו לתשומת לבנו, שצורפו להדפסה חדשה זו כדי שהמלאכה תהיה שלמה עד כמה שאפשר. כרך זה הוא הראשון מבין שלושה בחלק הלאוין, ובמקביל אליו כבר יצאו לאור שני חלקים מחלק העשין של הסמ"ג, והכרך השלישי והאחרון של העשין יצא לאור בעז"ה בקיץ הקרוב. גם שני החלקים הנוספים של הלאוין נמצאים לקראת סוף הכנתם, ובעז"ה ת' מהדורת הסמ"ג השלם הזאת בת ששת הכרכים תהיה למשך עוד שנים רבות מהדורת הדגל של הספר החשוב הזה, ששימש במשך דורות ספר ההלכה העיקרי של יהדות צרפת ואשכנז, ולא לשוא נכנס עם הרמב"ם והטור [ובהמשך השו"ע] לשלישיית הפוסקים שהוזכרו ב'עין משפט' בכל דפי הש"ס - הרמב"ם

היה הפוסק הראשי של יהודי צפון אפריקה, הטור של יהודי ספרד, והסמ"ג של יהודי אשכנז. אין להכחיש שבמשך השנים המבט של פוסקי ההלכה התמקד יותר בטור ובשו"ע ובנושאי כליהם ומעמדו של הסמ"ג נפגע, אבל הוא עדיין אחד מגדולי הפוסקים בכל הדורות, והמהדורה הזו, על גירסאותיה ושיפוריה ומפרשיה והערותיה וכל מה שנוסף לה, היא, עם כל הצניעות, מיוחדת במינה. מכון שלמה אומן מטפל במהדורה החדשה של הסמ"ג כבר כמעט מאז היווסדו בשנת תשמ"ב, ובאמת הגיע הזמן לסיים את הכנתה בשלמות, ובעזרת"ת זה יקרה בעתיד הלא רחוק. במקביל יצאה עתה מהדפוס הדפסה חדשה ומהודרת של הספר 'שולחן ערוך' מאת רבי שלמה חלמא בעל 'מרכבת המשנה' על הרמב"ם, שהוא פירוש תמציתי על כל שו"ע אבן העזר. הספר יצא לאור בפעם הראשונה מכתב יד יחידי בעולם ע"י מכון שלמה אומן ומכון ירושלים בשנת תשמ"ח בשני כרכים ובשנת תשס"ד בכרך אחד ואז מזמן, ועתה הוא יוצא לאור במהדורה מהודרת מעט מוקטנת, בדומה לספרים 'שולחן תמיד' ו'שולחן עצי שיטים' על או"ח של ר"ש חלמא שהוצאנו לאור לאחרונה, והוא יהיה לתועלת רבה לעוסקים בהלכות 'אבן העזר'.

ספר צומת. יישומים טכנולוגיים על פי ההלכה. עורכים: הרב הראל דביר והרב מנחם פרל. שני כרכים. (mail@zomet.org)

מאז שהרב ישראל רוזן זצ"ל הקים את מכון צומת בפאתי אלון שבות שבגוש עציון לפני למעלה מארבעים שנה, הלך וגדל ופרח המכון בהכוונתו ובהדרכתו, והשפיע באופן משמעותי על יישום ההלכה בשימוש במכשירים הטכנולוגיים שמתרגשים ובאים לעולם במהירות הבזק זה אחר זה. בשלהי חייו לפני כעשור נבחר למלא את מקומו בראשות המכון הרב מנחם פרל שליט"א, ששימש קודם לכן כרב צבאי בכיר וכרב שירותי הכבאות וההצלה. מאז ממשיך מכון צומת ומטביע את חותמו על החיים הדתיים בארץ, גם במחקר ובייעוץ וביישום, וגם בעזרת 'ספינת הדגל' של המכון שהיא השנתון החשוב 'תחומין'. אנשי הצוות של מכון צומת הם אנשי הלכה וטכנולוגיה מהשורה הראשונה, שעובדים בשיתוף פעולה כדי למצוא פתרונות לאתגרים שמציבה שמירת ההלכה על פעילות משקי הבית ומפעלי התעשייה והאירגונים הציבוריים השונים בשבת ובמועד ובנושאים רבים אחרים. כעת, כמעט במקביל ל'ספר פועה' של מכון פועה שמסכם את ענייני הרפואה וההלכה לפי נושאים באופן ברור וממצה, ו'ספר כושרות' של מכון כושרות באלון מורה העוסק בענייני כשרות, הופיע 'ספר צומת' על שני כרכיו, ובו מוצגים בתמצית ובהירות ענייני ההלכה והטכנולוגיה השונים שבהם עסק ועוסק מכון צומת. הספר עוסק בענייני שבת וכשרות, מכונות גילוח 'כושרות', הפעלת מערכות חימום ומיזוג אוויר וחימום מים בשבת, מעלית, מכשירי תברואה ובקרה ובטיחות למיניהם ועוד ועוד. מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א משבח במכתב הפתיחה שלו את מכון צומת שמהווה את הצומת המרכזי לכל עניין טכנולוגי-הלכתי חדש העולה על הפרק, ומעיד שהוא עבר עם חוקרי ורבני מכון צומת על כל הספר והוא מסכים עם מסקנותיו הלכה למעשה. עוד כתב הרב אריאל שליט"א שאין ספק שחלק גדול מהמכשירים המתוארים בספר יישתנו ואף יוחלפו באחרים בשנים הבאות, ובכל זאת העקרונות ההלכתיים והמעשיים

בספר זה נכונים לדורות. המפתח בסוף הספר כולל הפניות לענייני הלכה ולמושגים טכניים וטכנולוגיים, מ'אבות ותולדות' כולל 'תולדה לתולדה' וגחלת של מתכת, ועד 'תרמוסטט' בבוילר, בהסקה, בחימום תת רצפתי, במזגן, בסדין חימום חשמלי ובתנור. הספר מלא תמונות ותרשימים כדי לסייע לקורא להבין את הדברים עד תומם. יישר כוחם של ידידי ראש המכון הרב פרל והעורך הראשי הרב דביר על המלאכה המשובחת שיצאה מתחת ידם.

עיונים בפירוש הרמב"ן לתורה. הרב קלמן כהנא. ירושלים, תשפ"ד. שסח עמ'.
(b4116366@gmail.com)

בי"א אלול תשנ"א הלך לבית עולמו היהודי הגדול, ת"ח רב פעלים, הרב קלמן כהנא זצ"ל. במהלך חייו למד ולימד וכתב ונאם, אך עיקר עיסוקו היה ציבורי ופוליטי, כאחד מראשי תנועת ומפלגת פועלי אגודת ישראל, שבראשית דרכה הייתה חלק אינטגרלי מאגודת ישראל הגדולה אך בהמשך סללה לה דרך משלה. יש לרב קלמן זכויות רבות בהתיישבות ובחינוך ובחזוק מעמד התורה והמצוות בארץ, ולצד זה היה שקוע כל ימיו בתורה, והוא גם זכה לבנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות. בין השאר היה הרב קלמן במשך שנים רבות חבר מערכת 'המעין', ופרסם בו מאמרים רבים, בהם סדרת מאמרים עם הערות על פירוש הרמב"ן על התורה, בו עסק רבות בכל שעה פנויה. במלאת ל"ג שנה לפטירתו יזם בנו המחנך הרב בנימין זאב כהנא שליט"א מירושלים ליקוט ועיבוד והשלמה של כל מה שכתב אביו זצ"ל על פירוש הרמב"ן, מתוך דברים שהתפרסמו בסדרת ספריו של הרב קלמן 'חקר ועיון', מתוך מאמריו הנ"ל ב'המעין', ומתוך רשימות ובהם הערות קצרות והפניות וציונים שנשארו בין כתביו. עשרות צאצאים הצטרפו למשימה, השלימו נקודות חסרות והרחיבו הערות קצרות, הוסיפו פה ושם גם דברים משל עצמם, והתוצאה היא ספר ובו כמה פרקים כמעט על כל אחת מפרשות התורה, ובכל פרק הערות וציונים בנושא אחד ולפעמים מערכות שלמות, כולם סביב לפירוש הרמב"ן על התורה. הספר פותח במאמר על בריאת העולם מאת הרב קלמן, ומסיים בביאור כמה מקראות שנחלקו בהם רש"י והרמב"ן האם הם לשון קצר או לא - גם הוא מאת הרב קלמן זצ"ל, סימן נאה לכך שגם התוספות שבספר מאת בנו בכורו שליט"א ושאר צאצאיו הם מכוח כוחו. יישר כוחו של הבן העורך וכל שאר בני המשפחה על הגלעדי המכובד הזה שהקימו לזכר אביהם-זקנם, כבוד למשפחה ותועלת ללומדי התורה כולם.

קדיש. פירושי הראשונים. יוסף דוב לובאן. ירושלים, תשפ"ד. כד עמ'. (02-6250319)
שני הוריו של ידידי הרב לובאן נפטרו לאחרונה, ובדרכו היסודית החליט להעמיק בהבנת הקדיש אותו אמר במשך תקופה ארוכה כמה וכמה פעמים ביום. הוא גילה להפתעתו שגדולי הראשונים התייחסו לקדיש ולתוכנו ולמילותיו ולנוסחאותיו ולכריעות שבו הרבה יותר ממה שחשב, והוא החליט, כדרכו, להביא עושר זה באופן מרוכז ומסודר עם הוספות וביאורים לפני הציבור התורני. לא מדובר בהלכות הקדיש שמפורשות בספרי הפוסקים, אלא בהיבטים שונים הקשורים להבנת צורתו ועניינו, עם נספח שדן בענייני 'אמן יהא שמיה רבה' וכו'.

הקונטרס כולל מובאות ופסקאות מדברי הראשונים מפוסקות ומקוטעות עם ציוני מקורות ועוד. מלאכה וחוכמה.

קהילת עלומים במלחמה. זווית מבט אישית. עמית קולא. עלומים, תשפ"ד. 78 עמ'.
(amit.kula7@gmail.com)

קיבוץ עלומים, כמו גם קיבוץ סעד והמושבים כפר מימון ותקומה ועוד, יצאו בנס בזול- יחסית מאסון שמחת תורה תשפ"ד בעוטף עזה, בניגוד לכמה מהיישובים השכנים שנפגעו קשה מאוד. המחבלים חדרו רק לפאתי הקיבוץ באותו בוקר נורא, כמה עובדים זרים נרצחו ונחטפו, אך כיתת הכוננות הצליחה בגבורה גדולה להדוף את הפולשים, והנזק למשק היה יחסית קטן. רק הרפת ובית החליבה החדש והמשוכלל נפגעו באופן משמעותי, ונדרש מאמץ רב להשיבם לכשירות. בעקבות הלחימה פונו תושבי הקיבוץ למלונות בנתניה, ובמצב בלתי-נורמלי השתדלו החברים לשמור על חיי משפחה וקהילה נורמליים ככל האפשר. לרב הקהילה הוותיק, הרב ד"ר עמית קולא, היה תפקיד משמעותי מאוד בחיזוק הפרטים ובליווי הכלל, בהתוויית הדרך ובסימון המטרות, כדי שחברי הקיבוץ יגיעו מאוחדים ומאורגנים חזרה ליישוב בעיתו ובזמנו. הרב עמית כתב תדיר דברי חיזוק ועידוד וביורוי הלכה ואמונה לחברים, ואת חלקם, בתוספת תיאור קצר של מהלך העניינים בחודשים הארוכים האלו, הוא קיבץ לחוברת מרגשת ומיוחדת, המתארת מזווית מבטו את מהלכיה של קהילת עלומים משמחת תורה תשפ"ד, דרך הגלות בנתניה, ועד השיבה לקיבוץ בשלבים. כך למשל בשבת שאחרי תשעה באב תשפ"ד רוב משפחות הקיבוץ כבר חזרו לביתן, והרב עמית מתאר ברגש רב את ספיקותיו ההלכתיים והמעשיים איך לבטא את ברכת השיבה בבית הכנסת, ואת החלטתו לומר אחרי קריאת התורה 'מי שברך' ארוך שחיבר ובו הודיה לריבונו של עולם על מה שהיה ותפילה על מה שיהיה, וגם ברכת 'שהחיינו' - שהרי מברכים אותה גם בשעת כאב, כמו שנפסק לגבי ברית מילה. הספרון הזה הוא מסמך היסטורי ויהודי מרגש, שלפי דברי מחברו הוא רק בסיס לחיבור שלם שיתאר בהרחבה את כל הצדדים ההלכתיים והאמוניים והחברתיים והמעשיים בתקופה מיוחדת זו. ייבנה וייכונן ויצמח ויתרחב קיבוץ עלומים היקר, ויישר כוחו של רבו שליט"א על עשייתו ועל כתיבתו.

רץ כצבי. עניני רפואה ופיקוח נפש. בירורי הלכה. צבי רייזמן. לוס אנג'לס, תשפ"ד.
תעד+לב עמ'. (z-ryzman@aiibeauty.com)

כך נוסף בסדרת הספרים הגדולה מאת ר' צבי רייזמן מלוס אנג'לס, שכולה מפירות שיעוריו השבועיים בביתו לחבורה מכובדת של בני תורה ותלמידי חכמים. השיעורים שבעל-פה נערכים ע"י צוות ת"ח ויוצאים לאור בהירים וברורים חדשים לבקרים, ותועלת רבה לכל שוחרי התורה. כך זה מיוחד בכך שהוא דן בדיני נפשות - כ"ז פרקים שעוסקים בין השאר בענייני אבטחת מתיישבים ושרי ממשלה בשבת, ההיתר לצלם אירוע טירור בשבת, כללי אבטחת בתי כנסת בחו"ל (בימים אלו הוצת ונשרף כליל בית כנסת גדול באוסטרליה!), האבטחה במירון

בל"ג בעומר שחל במוצ"ש (כולל הדגשה, בראשית הדברים ובסופם, שראוי לנהוג כהחלטת מועצת הרה"ר, ולדחות במקרה כזה את ההדלקות במוצ"ש לשעות המאוחרות של הלילה ואף למחר), ובענייני רפואה - היחס לרפואת הנפש בשבת, כולל התייחסות לחרדות וטראומות (בהדגשה שבבעיות של הנפש קיים מנעד של חומרה וסכנה לא פחות אם לא יותר מאשר במחלות ובפצעי הגוף), לימודי רפואה לכהנים, בירור מקיף אם בדיקות גנטיות לפני הנישואין ואחריהם ובמצבים שונים נוספים הן מצוה או עבירה, תרומת איברים בכלל ואיברי רבייה בפרט, השתלת אברים של בעלי חיים בבני אדם, ריפוי גויים ותפילה להצלחתם, וזו רק רשימה חלקית. חלק מהשיעורים כולל גם התכתבות עם תלמידי חכמים בענייני השיעור, והדברים מאירים ושמוחים. במקביל הוציא לאור לאחרונה המחבר מהדורה חדשה ומושלמת של הספר 'רץ כצבי - איש מלחמה' על ענייני מלחמה בהלכה ובו שלושים פרקים, האחרון שבהם דן בהיתר של סוכנת המוסד בפעילות חיונית לביטחון המדינה להקל בענייני עריות שונים לצורך מילוי תפקידה, כשכמובן מוזכרות בדיון אסתר ויעל ומצוטטים דברי חז"ל והראשונים על מעשיהן כתקדימים שיש לבדוק את משמעויותיהם ההלכתיות. אשריך ר' צבי שזכית לשני שולחנות, מחזיק תורה מצד אחד ומאידיך מרביץ תורה, בעל פה וגם בכתב.

שיחה על השאלה. סיפורה של פסיקת הלכה, מיומנו של רב קהילה. אורי ליפשיץ.
ירושלים, מגיד, תשפ"ד. 409 עמ'. (office@korenpub.com)

הרב ד"ר אורי ליפשיץ משמש עתה כאחד מראשי ישיבת 'שיח יצחק' שבאפרת, וכמג"ד במילואים. במשך כמה שנים שימש כרבה של קבוצת טירת צבי שבעמק הירדן, ובספר הוא מתאר את דרכו ההלכתית והחברתית והחינוכית והציבורית בתוך עולם שכמעט לא הכיר קודם. מדובר על ספר מיוחד במינו, קצת ספר שו"ת - נידונות בו בעמקות, אם כי בקיצור, עשרות שאלות הלכתיות שנשאל כרב קהילה, וקצת יומן אישי - הרב ליפשיץ מתאר באופן חי את האווירה ואת השואלים ואת היחסים בינו לבין חברי הקיבוץ וביניהם לבין עצמם, כשכל פרק מתחיל באירוע או בשאלה אמיתיים שלהן נדרשה ההתייחסות של הרב, בהתלבטויות שהיו לו, בחובה לעיתים לא לומר מה שלא נשמע ולעיתים לעמוד בנחישות על שורת הדין, על הדרכים להפוך עקוב למישור ומתנגד לשותף לדרך, הכל מתוך אהבה והערכה רבה לאנשי הקיבוץ ולדרכם. הספר מחולק לארבע חטיבות - בית הכנסת, שבתות וחגים, מצוות יחיד וחברה ו'נוכח המוות', ובסופו עשרות עמודים של הרחבות הלכתיות לנושאים שנידונו בקיצור בספר עצמו. כפי שפתחתי - ספר מיוחד במינו.

שערי תפילה ומועד. אסופת מאמרים. יעקב שמואל שפיגל. פתח תקוה, תשפ"ד. 662 עמ'.
(yaakov.spiegel@biu.ac.il)

עוד ספר מלא וגדוש מאת פרופ' שפיגל, ובו כארבעים מאמרים בענייני תפילה ומועד, חלקם חדשים, ואחרים שכבר התפרסמו במשך השנים בבמות מכובדות, בעיקר ב'מוריה' של מכון ירושלים, וגם ב'המעין', 'ירושנתנו', 'בית אהרן וישראל', 'סדרא', וספרי יובל וזיכרון שונים.

רוב המאמרים כוללים ההדגה של תשובה או פסק של חכם קדמון מכת"י, עם מבוא מקיף על האיש ועל תקופתו ועל נושא הפסק וביאור ומקורות למקור עצמו, כאשר המפתחות המפורטים בסוף הספר מובילים את המעיין לכל עניין שליבו חושק. נוסף לספרו הקודם בענייני תפילה 'פתחי תפילה ומועד' שנדפס לפני י"ד שנים, פרסם פרופ' שפיגל בשנים האחרונות עוד שני ספרים שעוסקים בענייני תפילה - 'וישמע קולי' על פולמוס שאירע בקהילת קורפו בעניין אמירת קריאת שמע בניגון, ו'נעימת כהנים' - ויכוח שהתעורר באיטליה בעניין ניגון ברכת הכהנים, גם הם מבוססים על חומרים חדשים מכתבי יד ועל ידיעותיו הרחבות של המחבר בכל רחבי הספרות התורנית. המאמר האחרון בספרנו 'שערי תפילה ומועד' עוסק במנהגי הקריאה בסופי הספרים שסימנם יתק"ק, שמשתיימים בפסוק 'קשה' ולכן המנהג לכתוב בהם את הפסוק הלפני-אחרון פעם נוספת, ומתברר שגם מנהג צדדי זה יכול לפרנס עמודים רבים של ידע. ראוי לציון גם המאמר הקודם לו, שעוסק בסיבה האלוקית להקמת מדינת ישראל דווקא על ידי אנשים שרחקו מהתורה. המחבר מצטט את החיד"א שטוען שספר עזרא כולל בתוכו על פי המסורה את ספר נחמיה כמין עונש לנחמיה, והעונש הזה בטל מאז שנהגו להדפיס אותו בנפרד - למרות שמנהג זה נובע מהחלוקה הנוצרית של התנ"ך, מי יתן טהור מטמא וכו'. הוא מביא על כך דברים מאת הרבי מחב"ד ומאת הרב פיינשטיין ומאת הרב יששכר שלמה טייכטל, ומגיע למסקנות מעניינות הקשורות גם לנוסח של מגילת העצמאות והמנון 'התקווה'...

שפת המלחמה. ויקרא. שיעורים ב'שפת אמת' במלחמת חרבות ברזל. יוסף אברמסון. גבעת אסף, תשפ"ד. 99 עמ'. (ycgolan15@gmail.com)

החוברת השלישית בסדרה הכוללת שיעורים כסדר 'שפת אמת' על הפרשות שחיבר ר' יוסף אברמסון החרוץ, רובם ככולם נאמרו ונכתבו במסגרת שירות המילואים הארוך שלו באיזור עזה ובנותיה ובמרומי הר דב שבדרום לבנון. השיעורים והחבורות הוקדשו לזכר חבריו ליחידה שנפלו בקרבות, ובהם שמעון יהושע אסולין הי"ד מבית שמש, נכדו של יהונתן שנהב ז"ל חבר קיבוץ שעלבים שגם הוא לא מש ספר 'שפת אמת' משולחנו. בדבריו על פרשת בחוקותי כותב השפת אמת בשם סבו חידושי הרי"מ, שלמרות שכל אדם נברא עם תפקיד מיוחד לו - הוא חייב להרגיש שהוא פועל כחלק מעם ישראל כולו, ולכן 'אם בחוקותי וכו' נאמר בלשון רבים. מכאן מוסיף המחבר ומאריך בענייני חשיבות האחדות בעם והדוגמא לכך שנותנים הלוחמים, ועל הזהירות מפני איבוד המעלה הגדולה הזו עם התחזקות קולות המושכים לפירוד ולמחלוקת, ומסיים בקריאה 'ביחד ננצח'. בעזרי"ת.

